

ДОЛЛАР
ДҮРБЕЛЕҢІ

3-бет

ҚАШАҢҒА ДЕЙІН
ТІЛ ЗАҢЫ
ОРЫНДАЛМАЙТЫН
ЕЛ БОЛАМЫЗ?!

6-бет

СЫҢСУ – О ЧЕМ
ПЕЛИ КАЗАХСКИЕ
ДЕВУШКИ В СВОЕЙ
ПРОЩАЛЬНОЙ ПЕСНЕ

12-бет

ҚАЗАҚ УНИ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni2000@gmail.com

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№34 (800), 3 қыркүйек, 2018

ШӘРИПА

«Әлемнің жыл адамы»
атағына ие болған
ғалым өз елінде неге
еленбеді?

...Қызылорда облысының Шиелі ауданының жері де сондай қасиетті мекеннің бірі. Арғы замандағы тарихи тұлғалар жайлы қозғамағанның өзінде, бұл аймақта, Кеңес заманы кезіндегі ел дамуына, халықтың санасына ерекше ықпал еткен тұлғалар да баршылық.

8-9
бет

ҚАЗАҚТЫҢ «І» ӘРПІН ҚАЙТАРЫП, ЕКІ ДИГРАФТЫ ӨЗГЕРТУ КЕРЕК!

«Ч» МЕН
«В» СИЯҚТЫ
«ЛЕГИОНЕР»
ДЫБЫСТАРСЫЗ КҮН
КӨРЕТІН УАҚЫТ
ЖЕТТІ! РУХАНИ
ЖАҒЫРУҒА
БАСТЫ БАҒЫТ
БОЛҒАН ЖАҢА
ӘЛІПБИДІҢ ДЕ
НЕГІЗГІ МАҚСАТЫ
ОСЫ ЕМЕС ПЕ?!

4
бет

СҰМДЫҚ!!! РЕСЕЙ ТІЛІН БІЛМЕГЕН АДАМ АСТАНА АУРУХАНАСЫНДА ӨЛУІ КЕРЕК ПЕ?

Астананың перзентханаларына қатысты дау сәл басылғаны осы еді, бас қаланың №2 ауруханасында Мемлекеттік тілге қатысты жанжал шықты. Орыс тілінде сөйлемеген емделушіге дәрігер қызмет көрсетуден бас тартқан. Бұл туралы ауруханада жатқан Мұқағали Балқыбаев есімді желі қолданушысы әлеуметтік желідегі парақшасында жазды.

6
бет

Аида БАЛАЕВА:

АВТОРЛАРДЫҢ
ТУЫНДЫЛАРЫ
ТЕК МЕМЛЕКЕТТІК
ТІЛДЕН ШЕТ ТІЛГЕ
АУДАРЫЛАДЫ

5
бет

СЕНСАЦИЯ!!! В Якутии на три часа исчезло Солнце!

20 июля 2018 года в Якутии произошло небывалое, экстраординарное, исключительное природное явление: Эвено-Бытантайский и Жиганский районы с 11:00 до 14:00 погрузились во тьму! Три часа без Солнца! Эта новость попала в российские и зарубежные СМИ.

10
бет

ҮКІМЕТ БЮДЖЕТТІ ҚАЙТА ҚАРАДЫ

Мың құбылған доллар ақыры біздің бюджетке де кері әсерін тигізді. Үкімет келесі жылдың шығынын қайта есептеп, АҚШ ақшасының теңгеге шаққандағы бағамын 350 деп бекітті.

Үкіметте 2019-2021 жылдардағы бюджет шығынын талқылаған жауапты министрлер басты қаржылық құжатқа аса үлкен өзгеріс енгізілмейді деді. Негізі, қызмет түрлерін автоматтандыру, жетілдіру және шенеуніктердің санын қысқартуға көңіл бөлінеді екен. Ал қазынадағы қаржының басым бөлігі мемлекеттік бағдарламаларға жұмсалады. Үкімет 2018-2020 жылдарға арналған бюджетті 1 доллар 340 теңге, ал мұнайдың баррелі 55 доллар деп есептеген еді. Соңғы

уақытта ұлттық валютамыздың құны төмендеп кеткен соң министрлердің мемлекеттік шығынды қайта қарауына тура келді. Заң жобасын әлі депутаттар

мақұлдауы керек. Бүгінгі бағам бойынша доллардың теңгеге шаққандағы құны 361 болып тұр. Алдағы уақытта оның ауытқуы мүмкін.

ЕКІ БАНК ЛИЦЕНЗИЯСЫНАН АЙЫРЫЛДЫ

ҚР Ұлттық банкі «Эксімбанк» пен «Qazaq Banki» АҚ-ны құнды қағаздар нарығында жұмыс жүргізуде банктік және басқа да операцияларды жүргізу лицензиясынан айырды.

Ұлттық банктің баспасөз қызметі хабарлағандай, «Эксімбанк Қазақстан» АҚ аталмыш лицензиядан пруденциялық нормативтердің жүйелі түрде бұзылуына, сонымен бірге ко-

сымша капитализация бойынша уәкілетті органның талаптарын банктің ірі қатысушыларының орындамауына байланысты айырылып отыр. Сол секілді «Qazaq Banki» АҚ жүйелі түрде төлемдік және аудармалық операциялар бойынша келісім міндеттерін лайықсыз орындағаны және тұрақты түрде пруденциялық нормативтер мен өзге де міндеттерді, нормалар мен лимиттердің бұзылуына байланысты аталмыш лицензия-

дан айырылған. Ұлттық банктен түсіндіріліп өткендей, банк секторының міндеттемелері мен жиынтық активтерінде банктердің активтері мен міндеттемелері аз болғандықтан (0,2 пайыз және 0,8 пайыз) аталмыш банктерді лицензиядан айыру басқа қаржы ұйымдарына қауіп төндіре қоймайды. «Бекітілген заңнамалық тәртіп бойынша Ұлттық банк банктердің жұмысын тоқтату туралы сотқа жүгінеді», – делінген хабарламада.

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ДЕНСАУЛЫҚ ҚҰЖАТЫ ЕНГІЗІЛЕДІ

Алғашқы электрондық денсаулық құжаты биыл желтоқсанда пайда болды. Желтоқсаннан бастап алғашқы электрондық денсаулық құжаты енгізіледі. Бұл туралы Денсаулық сақтау вице-министрі Алексей Цой мәлімдеді.

Вице-министрдің айтуынша, бұл азаматтың туғаннан бастап, өмір бойғы оның денсаулық жағдайын электрондық жүйе арқылы үздіксіз жүргізуге мүмкіндік береді. Аталмыш сандық құжат әзір-

леніп жатқан «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі» жаңа кодекс жобасының шеңберінде енгізілмек. Медициналық мобильді қосымшалар мен цифрлық технологиялар сізге қашықтықтан, дәл уақытында адамның жағдайын бақылап, жеке электронды жазбаларды жазып алуға мүмкіндік береді. Денсаулық сақтау кодексінің жаңа жобасында электрондық денсаулық сақтаудың негізгі құқықтық тармақтары айқын көрсетілетін болады.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚАЖЫЛАР ЕЛГЕ ОРАЛА БАСТАДЫ

Қазақстан қажыларының алғашқы тобы Алматы халықаралық әуежайына келді. Мәдина-Алматы бағыты бойынша ұшқан 437 қажы дін-аман елге жетті.

«Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы Қажылық бөлімінің меңгерушісі Айдар Салқынбаевтың айтуынша, жерлестеріміз көп бөгелместен кенедік бақылаудан өткен. Ұшу рейстері кестеге сай жүзеге асуда. Бүгінде отандастарымыз Мәдина қаласында

құлшылық жасап, тарихи орындарды зиярат етуде. Оларға жолбасшы мамандар мен имамдар тиісті нұсқаулықтар беруде. Қажылар орналасқан қонақүйлерде мұфтият бекіткен тақырыптар негізінде уағыз-насихат жұмыстары жүргізілуде», – деп жазды Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының баспасөз хатшысы Ағабек Қонарбайұлы фейсбуктегі парақшасында. Айта кетейік, биыл еліміздің 3000 азаматы қажылық парызын өтеді.

Исекешев қыркүйектен бастап қымбат мерседесінен түсіп таксиге отырғалы жатыр. Әкіммен бірге оның қарамағындағылары да қызметтік көліктен бас тартып, таксопарк қызметін пайдаланбақшы. Осылайша, шенеуніктер бюджеттің жүздеген миллион теңгесін үнемдемекші.

ИСКЕШОВ ТАКСИГЕ ОТЫРАДЫ

Исекешев бұл уәдені былтыр айтқан болатын. Әкім мен оның орынбасарлары «Вип» санатына жататындықтан бизнес, ал қалғандары жұмысқа эконом класпен қатынамақ. Аткамінерлердің айына 400 мың теңгеге ғана әрлі-берлі жүруге қақы бар. Бұрын қызметтік көліктің күтіміне бюджеттен бір жарым миллион теңге жұмсалған екен. Енді шығын 3 есе кемиді. Дегенмен, 400 мың да аз сома емес, бұл ақшаға бір ай бойы күні-түні таксимен жүруге болады емес пе? Шенеуніктерді әкімдікке уақытылы жеткізу үшін арнайы таксопарк құрылып ол үшін Қазақстанда құрастырылған машиналар ғана сатылып алынатын болды. Ал бұған дейін шенділерді тасыған қымбат қызметтік автомобильдер полицейлер, мұғалімдер мен дәрігерлерге таратылмақшы. Тіпті босаған темір тұлпардың бірі балалар үйінің қажетіне жа-

рап жүр. Егер елордалық дөкейлердің тәжірибиесі сәтті іске асса, облыстық әкімдіктердің қызметкерлері де жаппай таксиге ауысады.

– Әкімдіктің кез-келген қызметкері жұмыс бабымен таксиді шақырта алады. Қызметі, аты-жөні қайда барды бәрін бақылап отырамыз. Сосын ай соңында мониторинг жасап, көлікті қаншалықты тиімді пайдаланғанын анықтаймыз, – дейді қала регенерациясы басқармасының басшысы Ғали Искалиев.

ӨСКЕМЕНДЕ БЕС МЕКТЕП ДИРЕКТОРСЫЗ ҚАЛДЫ

Оқу жылының басталуына бірер күн қалса да, Өскемендегі бес мектепте директор жоқ, тек міндеттерін атқарушылар жұмыс істеп жүр. Себебі, лауазымды орынға үміткерлер әлі тест тапсырмаған.

Былырдан бастап Білім және ғылым министрлігінің бұйрығымен мектеп директоры кандидатурасын таңдауға депутаттар, мұғалімдер, қоғам қайраткерлері мен бұқаралық ақпарат құралдары өкілдері қарастыратын болған. Содан соң білім департаментінде мемлекеттік қызметші ретінде әрбір директор тестілеуден өтеді. Ал сынақ сұрақтары Астанадан шығысқа әлі жетпей жатқан

көрінеді. Мектептердің неліктен басшысыз отырғанын вице-министрге түсіндіруге тура келді.

– Жалпы мұнда тест мәселесі қозғалмайды. Жұмыс бабы болғандықтан, бір директор келеді, екінші директор кетеді. Бұл жергілікті атқарушы органның жауапкершілігі. Уақытында тиісті конкурстық жұмыстарды өткізу керек еді. Бұл мәселені қысқа уақыт ішінде Өскемен қаласының әкімдігі өз деңгейінде шешетін болады, – дейді ҚР Білім және ғылым министрінің орынбасары Асхат Аймағамбетов. Сен салар де мен салармен жүргенде мектепте төтенше жағдай орын ала қалса кім жауап береді?

АЙБЕК НҰҒЫМАРОВ – АЗИЯНЫҢ АБСОЛЮТТИ ЖЕҢІМПАЗЫ

«Қазақстан барысы» және «Әлем барысы» атанған қазақ балуаны Айбек Нұғымаров Астанада Қазақ үресінен өткен Азия чемпионатында абсолютті салмақта чемпион атанды.

Айбек финалда Моңғолия балуаны Серік Бердімұратпен шықты. Бұл екеуі бір-біріне бұрыннан таныс қарсылас. Көпке бармай, өткен жылғы «Әлем барысын» еске салсақ, дәл осы екі балуан жартылай финалда белдесіп, ол кездесуде Айбек

басым түскен болатын. Бұл жолы да Айбек қарсыласынан айласын асыра білді.

Чемпионаттың қола жүлдесін Жапония балуаны Танимото Сузукиді жеңген тәжікстандық Додохан Курбаналиев еншіледі.

Бұдан бұрын Серік Бердімұрат аталған чемпионатта +100 келіге дейінгі салмақта Азия чемпионы атанған болатын.

Айта кетсек, осыған дейін Азия чемпионатында 8 салмақ бойынша бірінші орын 4 қазақ және 3 моңғол, 1 түрікменстандық балуандарының еншісінде кетті.

МЕКТЕПТЕРДЕ АҚША ЖИНАУ – ЗАҢСЫЗДЫҚ

Мектептерде ақша жинау біздің заңдарға қайшы әрекет. Мектептің барлық қажеттілігіне мемлекет қаржы бөледі. Сондықтан, білім ордаларында ұсақ-түйекке ақша жинауды тоқтату керек.

Өкінішке орай, осы талап қанша рет айтылса да осы күнге дейін жалғасып келеді. Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің төрағасы Алик Шпекбаев астаналық мектеп директорларымен өткен кездесуде оқу орны басшыларына тағы да ескертті. Ол алым-салымның орнына бюджеттен бөлінген қаржатты тиімді жұмсауға кеңес берді.

– Бүгінгі таңда біздің қоғам бәрін ашық айтатыны ұмытпаңыздар. Менің фейсбукте жеке парақшам бар. Күніне кем дегенде 50-100 хат түседі. Оның барлығын жіті қарап, тиісті сала өкілдері мәселесі бар болса, міндетті түрде шешеді. Бүгінде қарапайым халық проблеманы жасырмайды, – деді А. Шпекбаев.

Миллиондаған мұсылмандардың ұлы мерекесі – қасиетті Құрбан айт қарсаңында қазақ еліне күтпеген жерден «суық хабар» жетіп, қарапайым тұрғындар дүниежүзін жаулап алған доллардың кезекті шабуылынан келген тағы бір дүрбелеңге тап болды. Жұрт ұлы мерекеге дайындалып, Аллаға бір табан жақындағысы келгендер қажылыққа сапар шеккелі жүргенде бұл төбемізден жай түскендей әсер етті. Ұлтымыздың ұлы мейрамына «тосын сыйды» басқа емес, басына бақ, қоржынына құт қонбаған өзіміздің Ұлттық банк жасап берді. Алпауыт Американың долларын бірнеше пайызға бірден көтеріп, теңгемізді құрбандыққа шалды да жіберді...

Үстіміздегі жылдың наурыз айында ғана бір доллардың бағамы 320 теңгені айналысында болса, мысықтабадап жоғары өрмелеген АҚШ ақшасы міне соңында бірден 366 теңгеге бағаланып шыға келді. Былайша айтқанда, үкімет кезекті девальвацияны алдын ала еш ескертусіз-ақ жасай салды. Әрине, Ұлттық банктің бұл шұғыл шешімінен бейхабар, кезекті қаржылық «ойынына» мүлдем дайын болмаған көпшілік абдырап қалды. Әдеттегідей доллардың бағамының өсуі еліміздегі барлық сауда орындарында тұтынатын тауарлар бағасын көтеріп, онсыз да тиын санап отырған қарапайым адамдардың сатып алу қабілетін әлсіретіп тастады. Шеттен келетін тауарларды айтпай-ақ, енді өзіміздің отандық кәсіпкерлер мен өндірушілер де өз өнімдерінің бағасын көтеруге мәжбүр. Оларға да кінә арта алмайсыз, өйтпесе шыққан шығынын жаба алмасы белгілі. Күзгі маусымда жаз бойғы еңбегінің он нәтижесін көрмейін деп отырған ауыл шаруашылығы саласындағы өндірушілер де есенгіреп қалды. Бензиннен де қымбаттап кеткен дизель отынын әуірімдеп қарызға сатып алып, күзгі жиын-терімге иек артқан үміттері ақталмай қалауы түрі бар. Көпшіліктің сатып алу мүмкіндігі болмаса олардың өнімі кімге керек? Қор болған есіл еңбек-ай десенізіші.

Осының алдында ғана зейнетақының көлемін сәл де болса көтерген үкімет енді сол ақшаны қалай да қайтарып алғысы келгендей, қарымта қимылға көшкенге ұқсайды. Айта кетелік, қазір зейнетақы көтеріледі десе зейнеткерлер қуанудың орнына қайғыратын болды. Өйткені, тиын-тебен қосқан сол зейнетақысын қолына алмай жатып сауда орындарында баға бірден өсіп шыға келетінін көріп жүрміз. Бағаның не себепті көтерілгенін тексеріп, бақылау жасап жатқан тірі пенде жоқ. Жергілікті әкімдік пен монополияға қарсы күресуге тиісті құзырлы органдар тарапынан ешқандай қимыл байқалмайды. Тіпті солардың бар екені белгісіз, не бітіріп отырғанын да түсіну қиын. Соған қарағанда халықтың есебінен айлық алып, қызметтерін пайдаланып қосымша ақша жасап жүргендеріне мез секілді. «Осы зейнетақыны өсірмей-ақ қойсыншы. Одан да бұғаусыз кеткен бағаны көтертпей ұстап отырса болғаны, сол үшін оларға мың алғыс айтар едік. Беретін 60 мың зейнетақыға ештеңе сатып ала алмайсың. Коммуналдық төлемдерден соң тиын санап қаламыз. Қартайған шақта дәрі-дәрмексіз күнің жоқ. Оның да бағасы арзан емес...» – деген күйзелісін кезкелген қарияның аузынан естуге болады.

Алматыдағы «Барахолка» деген атаққа ие болған сауда орны қасындағы автобус аялдамасында қоғамдық көлікті күтіп отырған екі әйелдің мына бір әңгімесін естуімізге тура келді. Қазір жұрттың бәрі балаларын мектепке дайындап, керек-жарақтарын сатып алып жатқаны белгілі. Сондықтан, өзге тауарларға қарағанда оқушылардың киім-кешегі мен оқуға қажет құралдардың саудасы жүріп тұрған кез. Онсыз да удай қымбат мектеп формасы мен қалам-дәптердің

де бағасы долларды сылтау-ратып тағы да шарықтай түскендігіне шағымданған әйелдердің мына заманда қиналып жүргендері көрініп тұр. «Үш баламды мектепке дайындау үшін кем дегенде 300 мың теңге керек.

ДОЛЛАР ДҮРБЕЛЕҢІ

Күйеуіміз екеуіміздің табысымыз айына небары 160 мың теңге, қай жағына жеткізерімді білмеймін. Пәтеракыны уақытында төлемесек, үй иесі мазамызды алып бітеді...» – дейді бірі екіншісіне мұңын шағып.

Әрине, бұл бір ғана ананың мұңы емес, ондайлар біздің елде он мыңдап саналады. Қалай десек те теңгенің құлдырауы қарапайым тұрғындарды алдымен қинайтыны анық.

Бұл жолғы доллардың дауылын билік басындағылар Американың Ресейге салған экономикалық санкциясына жаба салған сынайлары бар. Ресейге салынған санкция салқыны импортқа тәуелді Қазақстан экономикасына кері әсер етуде деп түсіндіреді кейбір мамандар. Ал Tengrinews.kz тілшісінің хабарлауынша ел экономикасына тікелей жауапты Қазақстанның ұлттық экономика министрі Тимур Сүлейменов АҚШ-тың антиресейлік санкциясы еліміздің мүддесіне кедергі келтірмейтінін мәлімдеген. «Мен америкалық әріптесіммен жасалып жатқан санкциялар еліміздің экономикалық мүддесіне кері әсері тимеуі керектігі жайлы әңгіме қозғаған болатынмын. Олардың бұл мәселе жайлы түсінігі өте жақсы. АҚШ әкімшілігі санкция салған күннің өзінде де олар Қазақстанның мүддесіне тиіспей туралы кепіл берді», – деп жұбатыпты министр. Бұл да әдеттегідей жылда естіп жалыққан әлеулай әні. Өзге елдердің экономикасы әлсіреген сайын американдықтардың түсінігі жақсарып, жағдайы түзеле түсетінін бәріміз білеміз. Өйткені, олардың басты мақсаты – жекедара әлемнің әміршісі болу. Бұл жерде шенеунік көрші Ресей елінің біздің экономикаға әсерінің мол екенін, өзара тығыз байланыста екенін мүлдем ұмытқан секілді. Тіпті еш нәрсе болмағандай Тимур Сүлейменов теңге бағамының мына жағдайына байланысты үкіметте арнайы бюджеттік бағдарламалар жасауға ешқандай қауіп көріп тұрмағанын да айтыпты. Мұндай ертегіні теңге құлдыраған сайын Ұлттық банк төрағасы Данияр Ақышевтың да аузынан талай рет естігенбіз. Өткенде Тимур Сүлейменов: «Қазақстанда осы жылдың наурыз айында орташа айлық еңбекақы нақты көріністе 2,4 пайызға өсіп, 153,2 мың теңгені құрады» деп айды аспанға бір-ақ

шығарғанын білесіздер. Бесінші сыныптың оқушысы сенбейтін бұл мәлімдемесі туралы кезінде жазған болатынбыз. («Қазақ үні» газеті. «Министр мектепте оқымаған ба?» 20.04.2018ж.). Бұл жолы да министр қаржылық дағдарыс салдарынан тұрмысы күрт төмендеген халықты алдап-сулап жұбатып немесе оларды ақымақ санап отыр. Әрине, көпшілік біле бермейтін «бонустарын» есептемегенде айына миллионнан аса айлық алатын министрлер мен қаржы қазанының қақпағын қолдарында ұстаған банкирлерге дағдарыс атаулы әсер ете қоймасы белгілі. Қарапайым көпшілік тұрғындарымыз сияқты 50-60 мың теңге айлыққа өмір сүріп көрсе бұлайша сайрамаған болар еді. Осыдан-ақ қатардағы халық пен билік арасының алшақтағанын, бірі-бірін түсінуден қалғанын байқауға болатын шығар.

ҚР Парламентінің Мәжілістегі Қаржы және бюджет комитетінің мүшесі, экономика ғылымдарының докторы Аманжан Жамалов қазіргі теңге бағамына қатысты өз пікірін білдіргенін dalanews.kz сайтына сілтеме жасап «Қазақ үні» порталы да жазған болатын. Аманжан Мәкәрімұлының осы бір пікірінен біраз мән-жайды аңғаруға болатын сияқты.

Оның айтуынша, теңгені еркін бағамға жіберу Қазақстан экономикасын девальвациядан құтқара алған жоқ. Биыл наурызда доллар бағамы 320 теңге болса, бес айдың ішінде теңге 14 пайызға арзандаған. Бұл баяғы бірнеше рет жасалған девальвациялардан кем түспегенін алдымен атап өтіпті депутат. 2009 жылдың ақпанында теңге 18 пайызға девальвацияланған (122 теңгеден 144 теңгеге), ал 2014 жылдың ақпанында — 19 пайызға (155 теңгеден 185 теңгеге). Ұлттық банк бүгінгі жағдайды бағам «ауытқып» тұр деп түсіндіргісі келеді. Шын мәнінде мұндай «ауытқуды» тура девальвация деп өз атауымен атау керек дейді Аманжан Жамалов.

Сол сияқты депутат долларсыздандыру саясатын да сынға алыпты. «Ұлттық банк депозиттерді долларсыздандырып, долларлық депозиттерді 2016 жылдың қантар айындағы 70 пайыздан биыл жазда 45 пайызға дейін төмендетті. Нәтижесінде Ұлттық банкке сенген салымшылар алданып қалып отыр. Олардың теңгелері ай өткен сайын

құнсызданып барады.

Бұрындар үкімет, оның ішінде банкирлер теңге бағамы мұнайға тікелей байланысты деп сендіріп келді. Наурызда мұнайдың бір баррелі 65-70 доллар тұрғанда доллардың бағамы 320 теңге болатын, қазір мұнай 72 доллар тұрады, ал теңгенің бағамы — 360 теңге. Қисын қайда? Демек доллар бағамы керек болған жағдайда мұнайға да қарамай көтеріле береді деген сөз. «Бізге енді федералдық жүйенің саясаты мен антиресейлік санкциялар кінәлі деп «құлақтан теуіп» отыр. Сыртта біреу түшкіріп қалса да девальвацияны содан көруді қашан доғарамыз» – деді Мәжіліс депутаты. Оның ойынша, қазіргі жағдайда халық пен кәсіпкерлер қыспақта тұр. «Валюта бағамының ертең қандай болатынын ешкім білмейтін кезде бизнес қалай келісімшарттар жасаспақ? Халық та әне-міне болады деген девальвациялар мен инфляцияны күтіп отыр. Импортқа тәуелді елміз. Әрбір девальвация бізде инфляцияны күшейте түседі. Біз бәрін өзі өндіретін Түркия да емеспіз, Ресей де емеспіз. Олар ғой, импорттың орнын өз өндірісімен алмастыра алады», – деді Аманжан Жамалов.

«Әлсіз бағам елдің бәсекеге қабілетін арттырады дейді. Бірақ Қазақстан сыртқа шикізат сатқаннан басқа несімен бәсекелес? Енді бюджеттік бағдарламалар тоқтап қалуы мүмкін. Бюджетті бір доллар 340 теңге деп есептеп қойғанбыз. Ұлттық банк өз міндетін орындай алмайды да. Қазір бизнестен бастап барлығымыз девальвация болады деп күтіп отырмыз, алып-сатарлық сипат өршіп тұр. Мұндай жағдайда шұғыл да нақты бір шешімдер керек», – дейді депутат. Экономист депутаттың мына пікіріне қарасақ жағдаймыз шынында онып тұрған жоқ.

Сарапшылар теңгенің құлдырауы үш жыл бұрынғы антирекордқа жетуі ықтималдығын айтады. Ұлттық Банктің интервенция жасауы ақшаны далаға шашуымен бірдей дейді экономист Әлібек Аллияров. Оның айтуынша интервенция жасауға қыруар ақша кетеді, оның әсері белгісіз. Одан кейін не болатынын айту өте қиын. Құтылудың бір ғана жолы — өзіміздің ішкі өндірісті дамыту. Сонда ғана теңге бағамының төмендеуінен өзімізді сақтай ала-

мыз дейді белгілі маман.

Танымал кәсіпкер, экономист Айдан Кәрібжанов та өзінің парақшасында санкциялардың елімізге әсері туралы жазыпты. (kaz.365info.kz)

– Рубльдің теңгені өзімен бірге төменге тартып, «санкциялық» құлдырауы әрине, жаман да жайсыз нәрсе. Бірақ одан өле қоймаймыз. Қазақстанды өлтіретін басқа қауіп бар. Ол — Ресейдің энергетикалық секторына қарсы терең санкциялар. Ең жаманы, Ресейден мұнай тасуға шектеу енгізгені. Біздің шикізаттың шетелге шығару жолы жабылады деген сөз. Сол табыстан айырылсақ, оның орнын ештеңемен толтыра алмаймыз, — дейді кәсіпкер Кәріпжанов.

Бүгінгі күні доллардың бір теңгеге қымбаттағанына қазір ешкім назар аудармайтын болды. Қазақтың оған әбден еті өліп, үйреншікті жағдайға санайтын күйге жеттік. Енді есептеп көріңізші, банкирлер өздері айтатындай осы бір «ауытқудан» қандай пайда көретінін. Қалтасында қаржы, қолында билігі барлар осыдан-ақ миллиондап пайда көре алады. Теңгенің бір «аунап тұрғаны» оларға қыруар қаржы әкеледі. Мысалы, «ауытқудың» алдында қаржы саласының қасқалары мен қалталылар 10 миллион доллар сатып алып, оны қайтадан теңгеге айналдырғанда ақшаның астында қалмай ма?

«Еліміздегі банктер дағдарыстан бас көтермей келе жатқанына он жылдан асты. Бұл не деген бітпес драмалы сериал? Арасында қарап отырса, сол банк басшылары не акционерлері шетінен шіріген байлар. Ендеше өз банктерін құтқару үшін қаптаған яхта, сарай, аралдарын неге сатпайды? Шетелде тыққан-пыққанын осындайда неге шығармайды? Ал ең бастысы — ығи әлгі байлардың проблемасы неліктен онсыз да мұқтаж халық есебінен шешілу керек?» – дейді саясаттанушы Расул Жұмалы. Бұдан артық қандай ақиқат керек?

Біздің банк атаулының қызметінің бұлыңғырлығы депутаттардың да күдігін тудырып отыр.

– Халықтың ақшасы жеке меншік қаржы институттарын дамыту үшін жұмсалмау керек. Неге олар ақшаны ұрлап байып жатыр? Одан қалды шетелге алып кетіп жатыр. Ал мына жақтағы банктің салушылары зиян шегіп отыр. Ашығын айтсақ, сол банктердің кейбір иелері билікте де жүр. Неге соны сұрамасқа, неге жауапқа тартпасқа оларды? – деді ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты Омархан Әкісбаев өткенде. Депутат дұрыс айтады. Екіншіден, банк иелері билікте болған соң оларға Данияр Ақышевтің да әмірі жүрмейтін ескеруіміз керек.

Қоғамның белсенді өкілдері мен мамандардың бұл пікірлерінен қандай қорытынды шығаруға болады? Мұнай бағамы мен санкция атаулы сыныққа айтар сылтау ғана. Ширек ғасыр бойы өндірісін өрістеті алмаған мемлекеттің ақшасы құнсызданбағанда қайтеді? Ал өндірісті дамытуға біліктілік пен күш-жігер керек. Қазіргі пысықайларға осы жағы жетіспейді. Олар ақша табуын жеңіл жолын тандап алған. Ең маңызды деген экономика мен қаржы саласы тойымсыздардың үлесіне тиген соң бұл түйінді тарқату қиынға соғады. Олар теңгені ғана емес, өз Отаны мен қазағын да ойланбастан ақша үшін құрбандыққа шалып жібереді...

ҚАЗАҚТЫҢ «І» ӘРПІН ҚАЙТАРЫП, ЕКІ ДИГРАФТЫ ӨЗГЕРТУ КЕРЕК!

ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ АШЫҚ ХАТЫ

ҚР ПРЕМЬЕР-МИНИСТРІ, ҚАЗАҚ ТІЛІ ӘЛІПБИІН ЛАТЫН
ГРАФИКАСЫНА КӨШІРУ ЖӨНІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ КОМИССИЯ ТӨРАҒАСЫ
БАҚЫТЖАН САҒЫНТАЕВТЫҢ НАЗАРЫНА

**«Ч» МЕН «В» СИЯҚТЫ «ЛЕГИОНЕР» ДЫБЫСТАРСЫЗ
КҮН КӨРЕТІН УАҚЫТ ЖЕТТІ! РУХАНИ ЖАҒЫРУҒА
БАСТЫ БАҒЫТ БОЛҒАН ЖАҢА ӘЛІПБИДІҢ ДЕ НЕГІЗГІ
МАҚСАТЫ ОСЫ ЕМЕС ПЕ?!**

Елбасымыздың Рухани жаңғыруының басты бағыты – Қазақтың латын графикасына негізделген жаңа әліпбиін қабылдау – жалпыхалықтық қолдауға ие болып, жаппай талқылау өзегіне айналғаны белгілі.

Ең бірінші қазақша төл әріптерді диграфпен таңбалаған әліпби қоғамда қатты қарсылыққа ұшырады. Екінші рет өзгертіліп, латын графикасына өту туралы Президент Жарлығымен жарияланған апострофты нұсқаның да, қолдану барысында кемшіліктері шығып, ел көңілінен шықпады. Сондықтан, Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев ел тілегін ескеріп, 2018 жылдың 19-ақпан күні «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 26-қазандағы №569 Жарлығына өзгеріс енгізді. Халықтық талқылау қалыпқа түсірген Қазақ әліпбиі өмірге жол тартты. Ақ жол тілейміз!

2017 жылы 26-қазанда Елбасы жарлығы шыққанда елмен бірге қатты қуандық. Ең бастысы саяси шешім шықты! Қазақтың жаңа әліпбиі – Латын графикасына негізделген әліпбиге өту қабылданды. 1940 жылы қазақ халқынан бір ауыз сұрамай-ақ бір күнде қабылданған кириллица бұғауынан 77 жылда әрең босадық. Ұлттық рухани отарсыздану латын әліпбиіне көшумен басталады!

Соңғы өзгеріс енгізілген қазақша латын әліпбиінде бұрынғы апостроф-

пен белгіленген 9 әріптің 6 қазақша төл әрпі үстіне ақут қойылумен таңбаланды. Екі әріп SH (Ш) және CH (Ч) диграфпен пайдаланып болды. Қазақша И-Й және І әріптері латын графикасындағы бір ғана I таңбасымен белгіленді.

Жалпы алғанда, бұл нұсқа дұрыс болды. Бірақ, бір кілтпан и, й әріптерінің бас әрпі мен қазақша і әрпінің бас әріптері бір I таңбасымен белгіленуі. Қазақ тіліне тән барлық дәстүрлі 9 дыбыстың 8-і латын әрпімен жеке дара таңбалануды сақтап қалғанда, жалғыз І і әрпі «басынан» айрылып отыр. Яғни, і кіші әрпі сақталған да, I бас әрпі И-Й дыбыстарымен қосылып кеткен.

Бұл туралы ақын Қазыбек Иса жаңа әліпбидің соңғы нұсқасы жарияланған соң үш күннен кейін 2018 жылдың 23-ақпанында «Қазақ үні» ұлттық порталында жарияланған «ҚАЗАҚТЫҢ «І» ӘРПІН ҚАЙТАРЫП, ЕКІ ДИГРАФТАН ҚҰТҚАРАҢЫЗДАР!» атты жанайқай мақаласында өте орынды мәселе көтеріп, ел тілегін жеткізген. Үзінді келтірейік: «Мысалы, «ИЙЛ» деген сөзді латынмен жазғанда IIL болып, 4 әріптің үшеуінде қатарынан бір әріп қайталанғанда кім не түсінеді? Сонда IZET деген адам атын «Изет» деп оқимыз ба, жоқ «Izet» деп оқыла ма? Ал IZGI деп жазғанда қазақтың «IZGI» деген ізгі сөзі IZGI болып жоғалып кетпей ме ертең? «Игілік» деген игі сөз бен есімдер ертең Igiлик болып

жазылғанда Igiлик болып қалмай ма? Ал ISA деп жазғанда, оны ICA деп оқып, солай айтқандарға не деуіміз керек? Комиссия солай шешіп, аталарымыз азан шақырып қойған аттарымызды ауыстырып жіберді дейміз бе Izet, Исак, Иген, Igiлик және т.б. бәріміз?

Біз ұсынған нұсқада қазақша і әрпінің бас әрпі де I деп белгіленіп, ақутпен берілген, бұның не қиындығы бар еді? Апострофты нұсқада да дәл бүгінгі нұсқадай белгіленген. Бірақ онда И-Й әріптері апострофпен белгіленгенін, екі әріптің айырмашылығы болған еді. Бұл жолы И-дің үтірін алып тастағасын, и мен і әріптерінің бас әріптері бір таңба болып шыға келген. Ал мұның болашақ кеселі комиссия мүшелерін ойландырмаған секілді. Бар болғаны І әрпінің басына бір ақут қою кімге зиянын тигізеді...» – деп ол бар кемшілікті ашып көрсетеді.

Төл дыбыстарымыз қазақ тілінің фонетикалық ерекшелігіне негізделіп, тіліміздің ұлттық негізінің сақталуының айғағы. Өткенде әліпби туралы Елбасыға Ашық хат жазған 17 академиктің де ең басты талабы – осы қазақты төл дыбыстардың сақталуы еді. Түріктер К мен Қ әріптерінің орнына осылай бір ғана К әрпі алғандықтан, Қ әрпі қазір жойылып кетті... Бұрынғы қазақты әріптердің таңбасынан сақталғаны осы і әрпі еді, енді оның да «басын жұтып» отырмыз. Сондықтан, қазақпен бірге жасасып келе жатқан, ешкімге зияны жоқ, ізгі ниетті «і» әрпін басы бүтін бас әрпімен қайтарып беріңіздер!

Ал Ш әрпін SH деп белгілегенше, Ш-ны S деп белгілеу керек еді. Ал CH деп белгіленген, қазақтың тіл дыбысына жат, орыс тілінен келген Ч әрпін мүлде алып тастау керек! Әрі мұндай екі таңбалы емес – бір-ақ таңба болар еді. Бұл 2 әріп мұнда 4 әріптің орнын алып отыр. Елбасы тапсырмасының өзі әріптерді ықшамдау емес пе еді? Диграфтан апострофқа өткен кездің өзінде-ақ бұл әріптер бір әріппен белгіленіп еді ғой. Тек үстіндегі апострофты ақутқа ауыстыра салу кімге қиындық тудырды екен? Өйткені, «Асхана», Асхат» сөздері Ashana – Ашана, ал Ashat – Ашат деп оқылады ғой... Есімі Исхак, Исхак дегендер атын ертең Ishaq деп жазса, оны мынау Ш әрпін SH деп жазғанда, ел қалай оқып, қалай атайтынына аузымыз бармай отыр?.. Исхактар жиналып, жаңа әліпше комиссиясының мүшелерін іздеп жүрмесін? Диграфтан ел болып айқайлап жүріп зорға құтылғанда, екі диграф әріп не үшін кіргізілді екен? Бұларды да түзеу керек. «Жеті рет өлшеп, бір рет кес» деген қазақ. Сондықтан, Ш әрпін

SH деп белгілеген дұрыс емес, S деп белгілеу керек.

Біздің таңғалатынымыз, осы біз келтіріп отырған, елді үркіткен SH - Ш әрпіне байланысты оғаш мысалдар, қарсы өткір сындар алғаш диграфты нұсқа шыққан 2017 жылғы 11-қыркүйектен бері баспасөз бен ғаламторда өріп жүр ғой. Сонда қазақша латын әліпбиін жасау комиссиясы неге бұны қаперге алмайды? Апострофты нұсқаға өткенде-ақ, ел зорға құтылған диграфқа енді үшінші рет қайта оралу шұқырдан қашып, орға құлаумен бірдей емес пе?

Сонымен бірге Қазақтың тіл дыбысына сәйкес келмейтін, орыс тілінен енген Ч мен В дыбыстары жабысып, әлі қалмай келе жатыр да, W таңбасының түкке жармай түсіп қалғанын түсінбей қалдық. X таңбасы да «жетім» қалды.

«Ч» әрпі болмаса, күн көре алмайтындар болса да қазақтың тіл дыбысы заңдылығына бағынуымыз керек. Сондықтан, алып тастау керек. «Чемпион» мен «чемоданды» қазақ бағыдан чемпион мен шабадан деп айтып келе жатыр. Одан қирап қалған ешкімді көрген жоқпыз. Сонымен бірге V әрпімен белгіленген, орыс тілінен келген «В» дыбысы туралы да осылай айтуға болады. Орыс текті есімдердің соңында келетін бұл әріпті

әліпбидің соңғы нұсқасындағы «В, в» әріптерімен белгіленген «в» дыбысымен өзгертіп жазуға болады.

«Ч» мен «В» сияқты «легионер» дыбыстарсыз күн көретін уақыт жетті! Рухани жаңғыруға басты бағыт болған жаңа әліпбидің де негізгі мақсаты осы емес пе?!

Қорыта айтқанда, біздің қысқа да, нақты ұсынысымыз:

I i – (i)

S – (ш) әріптері болып белгіленуі керек.

Ал CH деп белгіленген Ч әрпін мүлде мүлде алып тастау керек!

Елдің ренішін тудыран әріптерді осылай өзгертуді сұраймыз. Болмаса, осы әріптерді қабылданған нұсқаны және біз ұсынған нұсқаны салыстырып, әлеуметтік желіде сауалнама жасап көруге де болады.

Латын әліпбиін халық болып, жаппай талқылап келе жатқанымыз, Елбасымыздың елдің қандай да ұсыныс-пікірі ескеріледі деген сөзінің жүзеге асып жатқанының жарқын белгісі. Ендеше, қырық бітіп, қырық біріншісі қалғанда, тағы да бір талқыдан өткізіп алсақ, келісіп пішкен тоннымыз келте болмайды.

ҚАЗАҚТЫҢ «І» ӘРПІН ҚАЙТАРЫП, елді үркіткен екі диграфты өзгертудіміз керек!

Латын графикасына негізделген қазақ тілі
ӘЛІПБИ

№	Жазылуы	Дыбысталуы	№	Жазылуы	Дыбысталуы
1	Aa	[a]	17	N n	[n]
2	Ä ä	[ə]	18	O o	[o]
3	Bb	[b]	19	Ö ö	[ø]
4	D d	[d]	20	P p	[p]
5	E e	[e]	21	Q q	[k]
6	F f	[f]	22	R r	[r]
7	G g	[r]	23	S s	[s]
8	G̈ g̈	[r]	24	T t	[t]
9	H h	[x], [h]	25	U u	[y]
10	I i	[i]	26	Ü ü	[y]
11	İ i̇	[u], [ü]	27	V v	[v]
12	J j	[ʒ]	28	Y y	[ɣ]
13	K k	[k]	29	Ẏ ẏ	[ɣ]
14	L l	[l]	30	Z z	[z]
15	M m	[m]	31	Sh sh	[ʃ]
16	N n	[n]	32	Ch ch	[tʃ]

Д.ИСАБЕКОВ, жазушы-драматург, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты; М.МЫРЗАХМЕТОВ, Ұлттық ғылым Академиясының академигі, Филология ғылымының докторы, профессор, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты; С.ДОСАНОВ, жазушы, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, Халықаралық М.Шолохов атындағы сыйлықтың лауреаты; С.ЕЛҒАБИ, жазушы, қоғам қайраткері, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері; А.АЙТАЛЫ, профессор, қоғам қайраткері; Ғ.ҚАБЫШҰЛЫ, жазушы, қоғам қайраткері, Қазақстанның Құрметті журналисі; С.СМАТАЙ, жазушы, қоғам қайраткері, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері; Д.ЫСҚАҚ, филология ғылымы докторы, профессор, Халықаралық Ш.Айтматов академиясының академигі, Халықаралық Мақтымқұлы атындағы сыйлықтың лауреаты; А.ОСМАН, «Мемлекеттік тілге құрмет» бірлестігі төрайымы, Қазақстан Халқы Ассамблеясы мүшесі; И.САПАРБАЙ, ақын, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері, «Тарлан-Платина» сыйлығы лауреаты; С.ТҮРҒЫНБЕКОВ, ақын, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері, Халықаралық Алаш сыйлығының лауреаты; Д.КӨШІМ, «Ұлт тағдыры» бірлестігі төрағасы; К.ӘМІРБЕК, ақын, ҚР Еңбегі сіңген қайраткері, Президент сыйлығының лауреаты; С.БАТЫРШАУЛЫ, Еуразия Ұлттық университеті профессоры, Астана қалалық «Мемлекеттік тіл» республикалық қоғамдық қозғалысының төрағасы; Б.САРБАЛАУЛЫ, сыншы, Халықаралық Алаш сыйлығының лауреаты; М.ТОҚАШБАЕВ, «Президент және халық» газетінің бас редакторы; Е.БӨЛІШ, журналист, «Дат» жобасының жетекшісі; Қ.ИСА, ақын, «Қазақ үні» газеті президенті, Халықаралық С.Есенін атындағы сыйлық иегері, Халықаралық Алаш сыйлығының лауреаты; Е.АЙҒАЛИУЛЫ, «Қазақстан-Заман» газетінің бас редакторы; Д.ҚУАТ, «Қазақ әдебиеті» газеті бас редакторы; Д.МӘСІМХАНУЛЫ, ақын, филология ғылымы докторы, профессор; А.АХМЕТБЕКҰЛЫ, ақын, ҚР Мәдениет қайраткері; И.НҰРАХМЕТҰЛЫ, ақын, филология ғылымының кандидаты; Қ.МҰҚАШ, «Қазақ үні» газетінің бас редакторы, ҚР Мәдениет қайраткері, Б.Бұлқышев атындағы сыйлықтың лауреаты; А.КӨРІПЖАН, ақын, Қазақстан жасстар одағы сыйлығының лауреаты; Н.ӘБДІҒАНИУЛЫ, «Абай.кз» бас редакторының орынбасары, ҚР Ақпарат үнінің үздігі; Қ.ҒАБДОЛЛА, «Қазақ елі» қоғамдық қозғалысының төрағасы; А.ТАСҚАРАҰЛЫ, «Qazaquni.kz» ұлттық порталының бас редакторы, «Дарын» мемлекеттік жасстар сыйлығының лауреаты.

Қазақ жазушылары мен музыканттарын шетелде таныту, «Рухани жаңғыру» бағдарламасының жаңа кезеңдері, аталған процеске өзіндік үлесі мен ауқымды бағдарламаны жүзеге асыру туралы ҚР Президент Әкімшілігінің Ішкі саясат бөлімінің меңгерушісі Аида Балаева айтып берді.

— Аида Ғалымқызы, осыдан біраз бұрын сіз Франция, Ұлыбритания мен Испания елдерінде болып, сол жақтағы белді баспалардың басшыларымен кездесіп, отандық авторлардың кітабын шығаруға келісіп келдіңіз. Қол жеткізілген келісім туралы толығырақ айтып бере аласыз ба?

— «Жаһандық әлемдегі заманауи қазақстандық мәдениет» тобының жұмыс нәтижесі жайлы қысқаша айта кетейін. Қазіргі таңда жүйелі түрде біздің әдебиеттің, музыка мен суретшіліктің, хореография, кино мен театрдың жетістіктерін шетелде насихаттау жұмысы жүргізіліп

Осынау маңызды жұмысты атқару аларлықтай білікті мамандар бар ма?

— Әдеби аударма — бұл күрделі шығармашылық процесс. Қажетті аудармашылық база бізде құрылып та қойған. Біздің халықаралық жобаның көзқарасы бойынша Ұлттық аударма бюросының міндеті — сапалы жолма-жол аударманы дайындау. Соның негізінде біздің әріптестер әдеби мәтіндерді әзірлейді. Бұл ретте біз туындыларды тек мемлекеттік тілден аударатынымызды айта кеткім келеді. Шығармашылық ерекшелікті дәлме-дәл оқырманға жеткізе білу мақсатында біз авторларымыз

Аида БАЛАЕВА:

АВТОРЛАРДЫҢ ТУЫНДЫЛАРЫ ТЕК МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДЕН ШЕТ ТІЛГЕ АУДАРЫЛАДЫ

жатыр. Әрбір бағыт бойынша нақты нәтиже бар. Тарқата айтқанда, «Әдебиет» бағыты бойынша Мемлекет басшысының тапсырмасымен БҰҰ-ның алты тіліне аудару үшін отандық авторлардың туындыларының іріктеуін жүргіздік. Жұмыстың әу басында авторлар мен туындылардың көп екенін ескере отырып, белгілі жазушылармен, сыншылар және әдебиетшілермен ақылдаса келе біз «Қазіргі қазақстандық әдебиеттің антологиясы» түрінде проза мен поэзия жанры бойынша аударма жасауды жөн деп таптық. Жобаны тиімді әрі толығымен жүзеге асыру үшін келіссөздер жүргізіп, әлемдегі жетекші баспалар және аударма үйлерімен ынтымақтастық туралы келісімге келдік. Стратегиялық әріптестеріміздің ішінде — «Британ кеңесі» мен Кембридж университеті, Испания Мәдениет министрлігі мен «Сервантес институты», Франциядағы Мишель Де Мол Ұлттық кітап және баспа орталығы бар. Жуық арада Ресейдегі, Қытай мен Араб Әмірліктеріндегі әріптестерімізбен дәл осындай келісімдерге қол қойылады. Жоба аясында аударылған кітаптарды аталмыш төрт елде ғана емес, аударма тілі колданылатын басқа жақтарда да тарату бойынша ауқымды жұмыс күтіп тұрғанын айта кету керек. Мәселен, француз тіліндегі оқушы аудиторияның өзі әртүрлі есептерді алып қарағанда 220 миллион адамға дейін жетеді. Ал испан тілінде сөйлейтіндердің саны тіпті 600 миллионға дейін барады. Аударылған кітаптардың таратылуы коммерциялық негізде де, ғылыми-зерттеу орталарында да жүзеге асырылады. Сондықтан, кең ауқымдағы оқушы аудиторияны тартуды көздеген жобаның келешегі зор.

— Қазақ тіліндегі әдеби кітаптардың әлемнің басқа тілдеріне аудару жұмысы қалай жүргізіледі?

бен шетелдік аудармашылардың, баспагерлердің кездесуін ұйымдастырғалы отырмыз. Бұл өз кезегінде мәдени диалогты бір жолға қойып, шет мемлекеттермен мәдени байланысты нығайтуға жол ашады.

— Кітаптарды әлемдік тілдерге аударудан басқа «Қазіргі қазақстандық мәдениетті шетелде насихаттау» аясында тағы қандай жобалар қолға алынғалы жатыр?

— Жүзеге асырылып жатқан бағыттардың әрбірі бойынша бізде нақты нәтиже бар. Толығырақ айтар болсақ, көркем өнер саласында ҚР Мәдениет және спорт министрлігі желісі бойынша ҚР Ұлттық музейінің, Ә.Кастеев атындағы өнер мұражайының шетелдік экспозициялық жобаларын жүзеге асыру жұмысы жалғасын табатын болады. Жыл басынан бері «Алтын адамның әлем музейлеріне сапары», «Еуразия көшпенділері», «Азия мен Еуропаның тоғысында» атты көшпелі көрмелер АҚШ, Британия, Қытай, Беларусь, Әзірбайжан мен өзге де мемлекеттердің жетекші алаңдарында болып өтті. Бұл ретте аймақтық музейлердің жұмысының белсенділігін ерекше атап өту керек. Олар өздерінің ең үздік қорын ел іші мен шетелдердегі көрме үшін дайындап отырады. Музей экспонаттарын цифрландыру жұмысы да жалғасуда. Ә.Кастеев атындағы өнер мұражайымен 14 мың дана, ал 3D моделі бойынша 100 дана мүсін цифрландырылды. ҚР Орталық мемлекеттік музей қорында сақтауда тұрғандардың саны 40 мыңға тарта данаға жетеді. Цифрландыру тұрғысынан аймақтарда да жұмыс жүргізіліп жатыр. Тарқата айтқанда, Қостанай, Ақтөбе, Атырау және өзге де облыстарда музей қорларының 20 пайызы цифрландырылып қойған. Дәстүрлі және классикалық музыка бағыты бойынша шығармашылық

ұжымдардың гастрольдік жұмысы да жалғасын табуда. Италия, Ресей, Ұлыбритания елдерінде аймақтық театрлар өнерін паш етті. «I am a singer Қазақстан» халықаралық тележобасының екінші маусымы басталып кетті. Астана мен Алматы қалаларында дәстүрлі түрде әлемнің 15 елінің қатысуымен «Астана дауысы», «Star of Asia» атты музыкалық фестивалдері ұйымдастырылды. Театр өнерінің жетістіктерін ары қарай жалғастыру үшін «Қыз Жібек», «Біржан-Сара» ұлттық операларын Ресей, Италия, Франция, Түркия, Қытай, Жапония, Корея Республикасы, Грузия мен өзге де мемлекеттерде қою жоспарланған. Кино өнері саласындағы айтулы оқиға ретінде 71-ші Канн фестивалінде қазақстандық павильонның ашылуын айта кетуге болады. 2018 жылдың басынан бері қазақстандық 18 фильм 14 халықаралық кинофестивальге қатысты. 11 жұлдеге кол жеткізілді. Осы жылдың маусым айында Италияда және Эстонияда Қазақстан кинолары күні болып өтті. Жылдың соңына дейін дәл осындай айтулы шараларды Таиланд Корольдігінде, Чехияда, Словакияда, Румыния мен өзге де мемлекеттерде өткізу көзделген. Жалпы мәдениет пен өнердің барлық бағыты бойынша біздің мемлекет өзін әлемнің жетекші алаңдарында паш етті. Біздің стратегиялық мақсат — жаһандық мәдени кеңістікке интеграциялану.

— Сіз «Жаһандық әлемге қазіргі қазақстандық мәдениетті насихаттау» бағытының кураторысыз. Шығармашылық адамға, жазушы немесе музыкантқа, суретшіге аталмыш бағытта еңбегін паш ету үшін не істеуі керек? Өнер адамдары өздерін қалай көрсете алады?

— Қазіргі қазақстандық мәдениет туралы айтып отырғандықтан, біздің басты міндеттеріміздің бірі — Тәуелсіздік

жетістігін таныта отырып, біздің ел ішіндегі таланттарды қолдау. Шығармашылық бірлестіктермен жүргізілетін барлық жұмыс өнер өкілдері өздері қойған нақты талаптардың негізінде әзірленеді. Міне, сондықтан, жобаға кезкелген шығармашылық адамының қатысуға мүмкіндігі бар. Бұл тек сәттік емес, ұзақ мерзімді процесс екенін айта кетсем деймін. Мемлекет басшысының тапсырмасының арқасында мәдениет пен өнердің өкілдері өз өнерлерін әлемдік деңгейге шығаруға мүмкіндік алып отыр.

— Осы жылдың ақпан айында Сіз өңірлердегі жас жазушыларды жігерлендіруді мақсат тұтқан «Әдеби белдеу» жобасының басталғанын жария еттіңіз. Қазіргі уақытта ол жоба қалай жүзеге асырылып жатыр?

— «Әдеби белдеу» ел өңірлері туралы түрлі мәліметтерді жүйелендіріп, аймақтың ерекшелігін паш етіп жүрген, тарихи өзгешелігін жыр еткен дарынды әрі талапты жазушыларды біріктіруді мақсат тұтады. Бүгінгі таңда елуге тарта замандас жазушылардан құрылған көшпелі топ жасақталды. Олар еліміздің әртүрлі аймақтарын бағыт алатын болады. Жергілікті әдеби бірлестіктермен бірлесіп отырып, жазушылар аймақтардағы тарихи факттерді, киелі географияны және өңірдің өзге де бірегей ерекшеліктерін зерттейтін болады. «Әдеби белдеу» еліміздің мәдени астанасы — Алматыдан бастау алып, жыл соңына дейін еліміздің барлық облысын қамтиды. Авторлардың еңбектері «Туған жер» энциклопедиясында жинақталады. Бұл өз кезегінде атқарылған жұмысты жүйелендіруге мүмкіндік береді.

— Сіз сонымен бірге «Рухани жаңғыру» бағдарламасының жобалық кеңсесіне жетекшілік етесіз. Қазіргі таңда аталмыш құрылым қандай жұмыстарды атқарып жатыр? Қоғамдық са-

наны жаңғырту бағдарламасын жүргізу бағытында қандай да бір жетістіктер туралы не айтар едіңіз?

— Жобалық кеңсе — «Рухани жаңғыру» бағдарламасының негізгі үйлестірушісі. Жобалық әдіс барлық аймақтар мен мүдделі мемлекеттік органдардың жұмысына нақты алгоритм беруге жол ашты. Бүгінгі таңда Қоғамдық даму министрлігінің қызметінің ауқымы кеңейіп бара жатқанына байланысты Кеңсе белсенді трансформациядан өтіп жатыр. Біздің жұмыстың басты нәтижесі — нақты жобалар мен БАҚ-тың барлық түрі бойынша өте ауқымды ақпараттық қолдау. Мемлекет басшысының бастамасымен қолға алынған бағдарламаның барлық бағыты халықтың зор қолдауына ие болды. Міне, қазіргі таңда біз ортақ жұмысымыздың нақты нәтижелерін көріп отырмыз. Бұл бағытта паш етерлік жобалардың бірі — «Туған жер».

Жоба жүзеге аса бастағалы бері демеушілер мен меценаттардың көмегі арқылы 17 мектеп, 62 балабақша, 36 мәдениет, 23 денсаулық сақтау, 169 спорттық нысан, 32 балалар алаңы салынды. Бұл жетістік, жеке бастамаларды айтпағанда, іске асырылған шаруа. Одан бөлек, демеушілердің арқасында сыныптарды компьютермен қамтамасыз ету, аулаларды абаттандыру секілді қаншама жұмыс атқарылды. Мұндай игі жетістіктер әлбетте келешектегі жана жобалар бойынша көңілге қуаныш пен жігер ұялатады.

— Ал Сіз жеке өзіңіз «Туған жер» бағдарламасына қатыстыңыз ба? Туған жеріңізді қолдау бағытында қолға алған шаруаларыңыз бар болар?

— Қоғамдық маңызы бар жобалардың бәрінде жеке қатысудың маңызы өте ерекше. Қоғамдық сананы жаңғырту бағдарламасы бұл ретте жеке бастамаларға ерекше алаң ашып береді. Өзіміз көріп отырғандай, жоғарыда аталған жобалардың қай-қайсысы бүкілхалықтық қолдауға ие болып отыр. Жеке өзімнің үлесім ретінде балаларға арналған «Қызыр қонған құт мекен» атты ғылыми-танымдық кітаптың жарық көруін атап өтуіме болады. Бұл кітап менің туған жерімнің тарихы туралы жазылған. Ол арқылы балалар Алматы мен Жамбыл облысының барлық тұрғылықты мекенінің тарихын біле алады. Ең бірінші кезекте бұл кітап өсіп келе жатқан жас буынға арналған. Балалар өз туған жерінің тарихы, оның киелі орындары мен ұлы адамдары туралы білуі керек. Кітапта өзендер мен таулардың, тұрғылықты жерлердің атаулары қайдан шыққаны туралы жазылған. Кітапта өзендер мен таулардың, тұрғылықты жерлердің атаулары қайдан шыққаны туралы жазылған. Кітапта жиналған материалдар жас өлкетанушылардың зерттеу жұмыстарына жақсы серпін берер деген сенімдемін. Мемлекет басшысы атап өткендей, өз туған жерінің тарихы арқылы менің жерлестерім жалпыреспубликалық деңгейдегі оқиғаларды терең зерделей алады. Осыған орай қоғамдық сананың жаңғыруының табысы әрбір қазақстандыққа байланысты екенін түйсіне білуіміз керек. Сондықтан, «Рухани жаңғыру» — бұл жеке жоба емес, жыл сайын жаңа идеялармен және жобалармен толығырақ түсетін ұзақ мерзімді бағдарлама.

— Сұхбатыңызға рақмет.

СҰМДЫҚ!!! РЕСЕЙ ТІЛІН БІЛМЕГЕН АДАМ АСТАНА АУРУХАНАСЫНДА ӨЛҮІ КЕРЕК ПЕ?

Астананың перзентханаларына қатысты дау сәл басылғаны осы еді, бас қаланың №2 ауруханасында Мемлекеттік тілге қатысты жанжал шықты. Орыс тілінде сөйлемеген емделушіге дәрігер қызмет көрсетуден бас тартқан. Бұл туралы ауруханада жатқан Мұқағали Балқыбаев есімді желі қолданушысы әлеуметтік желідегі парақшасында жазды.

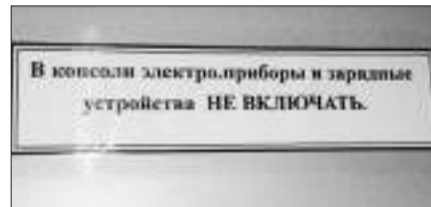
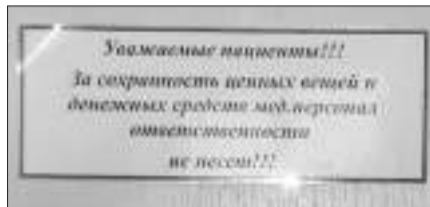
— Ассалаумағалейкүм калайсыздар? Астана қаласы 2 қалалық ауруханада жатырмын, екінші күн өтіп жатыр менің айтайын дегенім осы сәтте мынандай жағдай болды, палатамызды тазалық қадағалаушысы келді. Ұлты орыс екен мен орысша түсінбеймін. «Қазақ тілінде сөйлеңіз» деп талап еттім,

ол кісі сөйлемеймін деп жауап берді, тек орыс тілінде маған сөйледі. Сонымен менің дәрігеріме шағым айтыпты. Сол арада мені шақырып алды, ол кісі маған айқайлап жауап берді, тазалық қадағалаушы қай тілде сөйлейді менде сол тілде сөйлейді екенмін, жауап беруім керек екен. Осы жерден сені шығару

қағазын да орысша жазып берем деп айтты дәрігерім. Елбасымыз үш тілде сөйлеу керек деп айтты дейді т/б. Сонда оларға Мемлекеттік тілді білу шарт емес пе??? Палатада суретте көрсетілген барлығы орыс тілінде жазылып тұр Қазақ тілі мүлде жоқ! Араша түсетін намысшыл Қазақтар барма?! — деп жазды желі қолданушысы (мәтіннің орфографиясы сақталды).

Аталмыш жайт әлеуметтік желіде үлкен резонанс тудырды. Желі қолданушысы Жолымбет Мәкіш өзінің парақшасында бұл жайттың Астана қалалық №2 ауруханасында орын алғанын айта келе, пост авторы Мұқағали Балқыбаевтың сол аурухананың «Отоларингология» бөлімшесінің 9-палатасында жатқанын жазды.

Суреттер М. Балқыбаевтың желідегі парақшасынан (Ашық дереккөз) алынды

ҚАШАНҒА ДЕЙІН ТІЛ ЗАҢЫ ОРЫНДАЛМАЙТЫН ЕЛ БОЛАМЫЗ?! ЕКІ ТІЛДЕ СӨЙЛЕУГЕ ТИІС ТЕК ҚАЗАҚТАР ҒАНА МА?

Тіршіліктің ең маңызды нәрі НАН мен ЕМ сұрауға жарамаса, ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛІ – ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҚҰНЫ ҚАНДАЙ БОЛҒАНЫ?

Ауруханада операциядан шыққан Мұқағали қазақтың Астанасында қазақ тілінде сөйлегені үшін қағажу көріп жатыр. Астанадағы №2 ауруханада жатқан ол өзінің фейсбуктегі парақшасында дәрігердің мемлекеттік тілде қызмет көрсетпей қойғанын жазып, елден қолдау күтті. Бұл туралы біз «Қазақ үні» порталында «СҰМДЫҚ! Ресей тілін білмеген адам Астана ауруханасында өлуі керек пе?» атты мақалада егжей-тегжейлі жаздық.

Бүгін Мұқағали Балқыбаев бауырыммен сөйлесіп, көңілін сұрап, қуат беріп қойдым. Ол палатаны тазалаушы өзге ұлт өкіліне қазақ тілінде сөйлегені үшін басы дауға қалғанын айтты. «Тек қана орыс тілінде сөйле», — деп жекіген ол кісі онымен тұрмай Мұқағалидың емдеуші дәрігері Асхатқа шағым айтып барған. Ал Асхат болса, ол кісіге Қазақстанның тіл туралы заңын түсіндірудің орнына Мұқағалиға ұрысқан. «Неге орыс тілінде сөйлемейсің, билігіміз үш тілде сөйлеу керек деп айтып жатыр», — деп алқымнан алған.

Үш тілде, мейлі, екі тілде сөйлеу керек десе де, өздері, аурухана қызметкерлері, МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕР, КӨПШІЛІК ОРЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕР үш тілдің біріншісі — МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ — ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ НЕГЕ СӨЙЛЕМЕЙДІ? ӘЛДЕ ҮШ ТІЛ НЕМЕСЕ ЕКІ ТІЛДЕ, СӨЙЛЕУ ТЕК ҚАЗАҚТАР ҮШІН ҒАНА МА?

Әлгі кісі бүгін тағы келіп, «Ертең бас дәрігер келеді», — деп сес көрсетіп кетіпті...

«Ауруханада бір де бір мемлекеттік тілдегі жазу көрмейсің. Мысалы, мына бір орысша жазу бұл жерге электр және қуаттандыру құралдарын қосуға болмайтынын ескертіпті. Мен оны түсінбей телефонымды қойып жүрмін...», — дейді Мұқағали.

Алаштың Астанасы деп ансап келгенде, Ресейдің бір губерниясының ауруханасында жатқандай бейшара халде қалған Мұқағалиды мұқатып, мемлекеттік тіл туралы заңды бұзғандар жауапқа тартылуы тиіс. Тіл туралы заңмен бірге Мемлекеттік тілді дамыту туралы мемлекеттік бағдарлама бойынша 2013-2015 жылдары-ақ көпшілік орындардың бәрінде тек мемлекеттік тілді білетіндер жұмыс істеуі тиіс бола-

тын. Қайда ол Мемлекет басшысы қол қойған Мемлекеттік бағдарлама талабы? Қашанға дейін орындалмайтын заңдар мен мемлекеттік бағдарламалар еліне айналмай?

Өткенде Қарағандыда бір қазақ дүкеннен қазақ тілінде бір бөлке нан сұрап жей алмағанын жаздық. Енді Астанамызда ауруханада қазақ тілінде ем сұрап ала алмай жатыр. Тіршіліктің ең маңызды нәрі НАН мен ЕМ сұрауға жарамаса, ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛІ — ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҚҰНЫ ҚАНДАЙ БОЛҒАНЫ?

Әрине, ұлт зиялылары талай жазып келе жатқанындай, бұндай маскара жағдайға жетуіміздің барлығына қазақтың саны 50 пайызға жетпей тұрғанда қабылданған Конституциядағы орыс тілі туралы 7-баптың 2-ші тармағы кінәлі. Былтыр Конституциялық реформа кезінде әйгілі тарландар Әбдіжәміл Нұрпейісов, Дулат Исабеков, Асанәлі Әшімов, Қабдеш Жұмәділов, Өмірзақ Айтбаев, Мекемтас Мырзахметов, Төрегелді Шармановтар бастаған 115 ұлт зиялысы қол қойған Конституциядағы орыс тілі туралы 7-баптың 2-ші тармағын алып тастау туралы «МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІ АТА ЗАҢДА АЙҚЫН КӨРІНСІН!» атты Ашық хатты «Қазақ үні» порталында 80 мыңға жуық адам оқып, 150-дей пікір жазылып қолдаған болатын. Әлеуметтік желілердегі қолдаушылардың есебі жоқ. Бұл Ашық хат Президент қолына тигенін Президент әкімшілігі басшысы Әділбек Жақсыбеков Конституциялық реформа қорытындысы туралы ресми есеп берген жиында мәлімдегені БАҚ-та жарияланып, телеарналар көрсеткен еді. Бірақ әлі нәтиже жоқ. Енді алдағы уақытта екі тілде жарияланған сол Ашық хатты тағы бір қайта жариялаудың реті келіп тұрған секілді. Өйткені әлеуметтік желіде осыны сұрап, талап етіп жатқандар қатты көбейіп келеді...

Елбасымыз өткенде «Үкімет пен Парламент тек қазақ тілінде сөйлеуі тиіс» дегені бір серпіліс болып, құдайға шүкір, министрлер мен депутаттар тіл сындырып жатыр. Енді төменнен де, халықтың ең көп шоғырланатын мекемелердің бәрінен

де осылай мемлекеттік тілді талап етудің уақыты жетті. Жетті емес-ау, жоғарыда айтқанымыздай өтіп кетті...

Мұқағалидың қазақша сөйлегені үшін қиындыққа қалғанына күйінгендер жетіп жатыр. Журналист Жолымбет Мәкіш: «Қазақтың өз елінде қазақша жауап ала алмауы — мақсара нәрсе! МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ БІЛМЕЙТІНДЕРДІ МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕНІҢ МАҢЫНА ДА ЖОЛАТПАЙ-ТЫН УАҚЫТ БАЯҒЫДА БОЛДЫ ҒОЙ!..» — деп жазды.

«Қазақ үні» сайтындағы аталмыш мақаланы оқып, белгілі тіл күрескері Оғыз Доған: «Ең болмағанда бір топ «Мен қазақпын!» дейтін қоғам белсендісі сол ауруханаға барып, мына бауырымыздың жағдайымен танысып, аурухана қызметкерлерін мемлекеттік тілге қатысты заңға бағынуға шақыру керек!!! Аяғым сынып, сипте тұр!.. Ешкім бармайтын болса еңбектеп болса да мен барамын!!! Барыңыздар Астаналықтар, Алла үшін өтінемін...», — деп таусылды...

Мен өзім Алматыда болған соң, Мұқағали бауырымыз туралы белгілі жазушы-сыншы, қоғам қайраткері Жұманазар Сомжүрек ағамызға хабарласып, «Ауруханада қиын жағдайда қалған бауырымыздың жағдайын біліп келмейсіз бе?» деп айттым. Ол кісі ертең Астана әкіміне, №2 ауруханаға барып, жағдайды білмекші болып дайын отыр. Жанұзақ Әкім ағамыз арқылы заңгер Жасұлан Иса ініміз де хабарласып, «Бұны бұлай қалдыруға болмайды!», — деп, бірге бармақшы. Марат Ақанов бауырым да барамыз дейді...

Әлеуметтік желі дүрілдеп, өртеніп тұр. Бәрі №2 аурухананың емдеуші дәрігері Асхат пен бас дәрігеріне дейін жұмыстан кетуін талап етуде. Астана әкімі Әсет Исекешев пен Денсаулық министрі Елжан Біртановтың араласуын сұрауда.

Иә, мұзбалақ ақынымыздың аты қойылған Мұқағали бауырымыз қазақтың Астанасында қазақша сөйлей алмай, өз отанында қорланып жатыр... Қазақ Елінің Тәуелсіздігінің 27-ші жылында!!! Біз қайда бара жатырмыз?

Қазыбек ИСА
Qazaquni.kz

Атышулы аурухана қызметкері:

ПОЧЕМУ Я ДОЛЖНА РАЗГОВАРИВАТЬ (НА КАЗАХСКОМ)?

Кеше «Қазақ үні» ақпарат агенттігі Астанадағы №2 ауруханада Мемлекеттік тілге қатысты болған дауды жариялаған еді. «СҰМДЫҚ!!! Ресей тілін білмеген адам Астана ауруханасында өлуі керек пе?» атты мақала қоғамда үлкен резонанс тудырды. Аз уақыттың ішінде мақаланы 15 мыңға жуық адам оқып, әлеуметтік желіде наразы халықтың пікірінде есеп жоқ.

Аталмыш мақалаға өзінің фейсбук парақшасы арқылы Астана қаласы Қоғамдық денсаулық сақтау басқармасының басшысы Камалжан Нұдыров пікір қалдырып, Мұқағалидан болған жайт үшін кешірім сұрады.

— Сіздің өтінішіңіз қарастырылып, назарға алынды. Осындай жағдайлардың қайталанбауын міндетті түрде қадағалаймыз. Болған жағдай үшін кешірім сұраймыз. Өтінішіңізге рақмет! Құрметпен, Астана қаласы Қоғамдық денсаулық сақтау басқармасының басшысы, Камалжан Талғатұлы, — деп жазды Нұдыров.

Білдей бір Денсаулық сақтау басқармасының басшысы бұл жағдайға дереу араласып, тіпті сайтқа коммент жазу арқылы кешірім сұрағаны бізді қуантып жіберді. Алайда, бүгін даулы посттың авторы Мұқағали Балқыбаев өзінің фейсбуктегі парақшасына тағы бір видео жүктеп, болған жайттың қайтадан қайталанғанын жазды.

Видеода емделуші «Мемлекеттік тілде сөйлеңіз» деп өтінігенімен, оған аурухана қызметкері құлақ асар емес. Тіпті, «Мемлекеттік тілде неге сөйлеуім керек?» деп дүрсе қойған.

Белгілі ақын Қазыбек Иса «ҚАШАНҒА ДЕЙІН ТІЛ ЗАҢЫ ОРЫНДАЛМАЙТЫН ЕЛ БОЛАМЫЗ?!» атты мақаласында жазғандай, кешеден бері әлеуметтік желі дүрілдеп, өртеніп тұр. Бәрі №2 аурухананың емдеуші дәрігері Асхат пен бас дәрігеріне дейін жұмыстан кетуін талап етуде. Астана әкімі Әсет Исекешев пен Денсаулық министрі Елжан Біртановтың араласуын сұрауда.

Басқарма басшысының өзі «Қадағалаймыз!» деп уәде беріп, ол уәдесінің орындалмағанын көріп отырмыз. Жалпы, министр Біртанов пен әкім Исекешев қол астарында қандай заңсыздықтар болып жатқанын біле ме өзі деген заңды сауал туындайды.

Өзге емес, ұлық мереке — Конституция күні қарсаңында дәл осылай Мемлекеттік тіліміз, заңды құқығымыз тапталып жатыр!!!

Qazaquni.kz

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ МЕНСІНБЕГЕН АУРУХАНА БАСШЫЛЫҒЫ КЕШІРІМ СҰРАДЫ

Кешелі бері әлеуметтік желіде Астана қаласындағы №2 ауруханада болған жағдай қызу талқыланып, қоғамда үлкен резонанс туған болатын. Бұл туралы алғаш болып мәселе көтерген «Қазақ үні» ақпарат агенттігі «СҰМДЫҚ!!! Ресей тілін білмеген адам Астана ауруханасында өлуі керек пе?» атты мақала жариялаған-ды. Аталмыш мақаланы аз уақытта 15 мыңға жуық оқырман оқып үлгерген.

Еске сала кетсек, Мұқағали 27 тамыз күні құлағына операция жасатып, сол күні кешке «Отоларингология» бөлімшесінің 9-палатасына жатқызылған. 28-тамызда палатаға тазалық сақтаушы орыс әйел кіріп, емделушілерге орысша сөйлей бастайды. Мұқағали өзінің орысша түсінбейтінін айтып, мемлекеттік тілде сөйлеуін талап етеді. Алайда, әйел қазақ тілінде сөйлей алмай-ғынын айтып, емделушімен сөзге келіп қалады. Артынша палатаға дәрігер Асхат Николайұлын ертіп келеді. «Дәрігерім мені қорғайтын шығар» деп сенген емделушінің үміті ақталмады. Мұқағалидың айтуынша, дәрігер емделушінің өзіне тап берген. Тіпті «қазақша сөйле деп қақсай берсең, ауруханадан шығасың, шығару туралы анықтаманы да орыс тілінде жазып беремін» деп «қокан-лоқы»

көрсеткен көрінеді. Бүгін заңгер Жасұлан Иса мен Марат Ақановтар бастаған Астананың бір топ белсенді жастары №2 ауруханаға арнайы барып, Мұқағалидың жағдайымен танысып қайтты. Заңгердің сөзінше, аурухананың бас дәрігері Иван Лиден бастап, екі орынбасары, аталмыш дауға тікелей қатысы бар дәрігер Асхат Николаевич пен санитар қызметкер бәрі жиналып, болған жағдайда өздерінің кінәлі екендіктерін толық мойындады. Сонымен қатар, ол аурухана атынан Мұқағали мен халықтан ресми түрде кешірім сұрады. Өз кезегінде Мұқағали Балқыбаев та «Қазақ үні» редакциясына алғыс білдіріп, өз құқығының сақталуына септескен жандарға шексіз ризашылығын жеткізді. «Қазақ үні» ақпарат агенттігі ұдайы Мемлекеттік тіл мәртебесінің толық сақталуын қадағалап келе жатқан бірден бір басылым. Біз бұдан кейін де ана тіліміздің үстемдік құруын қадағалап, Мұқағали секілді елдің намысты ұл-қыздарына көмек қолын созатынымызды жеткіземіз.

qazaquni.kz

■ КӨКЕЙКЕСТІ

Әлемдік жаһандану кезеңіне аяқ басқан Қазақ елі үшін сыбайлас жемқорлық дерті дамушы елдерге төндіретін қатерлердің ең қауіптісі екендігі даусыз. Сыбайлас жемқорлықпен күресудің тиімді әдістерін таңдауда Қазақстан Республикасы әлемнің өркениетті елдерінің озық технологиясын таңдаумен қатар, өзіндік ұлттық ерекшеліктерді де ескерген абзал.

Ұлт Көшбасшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 2017 жылғы 31-ші қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты халыққа Жолдауында Тәуелсіздікке қол жеткізген ширек ғасыр ішіндегі еліміздің жетістіктері мен даму жолын саралай келіп, Қазақстан Республикасының әлемнің дамыған елдерімен иық тірестіріп, тең дәрежеде тұратын орынға шығуына, алдыңғы қатарлы 30 мемлекеттің сапына енуі үшін атқарылуы тиіс мақсат-міндеттерді алдымызға қойып, болашақтағы бағыт-бағдарымызды айқындап берді. Елбасы жолдауындағы Үшінші Жаңғыруды табысты жүзеге асырудың бесінші басымдығы институционалды өзгерістерге, қауіпсіздікке және сыбайлас жемқорлыққа тікелей қатысты. Елбасы осы басымдықты іске асыру үшін ең алдымен, сыбайлас жемқорлықтың себептері мен алғышарттарын анықтап, оларды жою жұмысын күшейтуді тапсырды. Сонымен қатар, Мемлекет Басшысы сыбайлас жемқорлықпен күресте бүкіл қоғамның белсене атсалысып, жемқорлық жағдайларына жалпыға ортақ төзбеушілік қоғамын қалыптастырудың маңыздылығын атап өтті. Әлеуметтік желінің, медиа-ресурстардың дамыған кезеңінде кез-келген азамат жемқорлық дерегін анықтаған жағдайда бұл туралы тиісті органдарға хабарлап, қоғамның талқысына салуы қажет.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫ ҚАЛАЙ ЖЕҢУГЕ БОЛАДЫ?

Дана халқымыздың «Ұрлық түбі – қорлық» деген мәтелін еске алар болсақ, елдің қаржысын талан-таражға салып, «бармақ басты, көз қысты» әрекеттерге баратын тұлғалардың ақыр түбінде тұтылатынын жоғары лауазымды тұлға да, қатардағы мемлекеттік қызметші де түсінуі тиіс.

Сыбайлас жемқорлықтың тарихы тым тереңнен келе жатқанын халқымыздың ұлы ақыны Абай Құнанбайұлының «Күлембайға» деген өлеңіндегі «Болыс болдым мінеки, Бар малымды шығындап. Түйеде ком, атта жал, Қалмады елге тығындап» деген жолдардан білуге болады. Қоғамды іштен ірітіп, азаматтардың билікке деген сенімін жоғалтуға себеп болатын бұл дерттен арылудың жолдарын табу үшін ең алдымен оның себептерін анықтау қажет.

Сыбайлас жемқорлық фактісі бойынша ұсталып, өмірін өксіткен жандар көп жағдайда бұның себебін жалақының төмен болуымен түсіндіреді. Әрине, олардың бұлай ақталуына еш негіз жоқ. Отбасын асырау үшін заңмен рұқсат етілген адал нәпақа табудың бірнеше жолы бар. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет туралы» заңының 10-шы бабының 2-ші тармағына сәйкес мемлекеттік қызметшіге педагогикалық, ғылыми және басқа да шығармашылық қызметпен айналысуға рұқсат етілген. Мемлекеттік қызметші негізгі қызметтен бос уақытта шығармашылықпен айналысып, оқытушылық тәжірибені жүзеге асыру арқылы негізгі еңбек ақыға қосымша қаражат табуына болады.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізуде біршама жетістіктерге жеткен мемлекеттер туралы айтылғанда, ең біріншіден Сингапурдың тәжірибесі еске түседі. ХХ ғасырдың 60-шы жылдарында Британ империясынан тәуелсіздігін алып, дербес мемлекет ретінде құрылған аралдық елдің жана басшысы Ли Куан Ю бір сөзінде «Егер билік басындағы жемқорлықты құртпаса, онымен күресу еш нәтиже бермейді» деген екен.

Сингапурдағы мемлекеттік қызметшілердің жалақысы өзге елдерге қарағанда анағұрлым жоғары, сонымен қатар, паракорлық дерегі үшін айыпталған қызметшінің кінәсі дәлелденсе, оған 100 мың сингапур доллары көлемінде айыппұл салынып, дүние-мүлкін тәркілеп, 10 жылға дейін бас бостандығынан айырады. Сингапурде құрылған Сыбайлас жемқорлықты тергеу бюросы дербес мемлекеттік орган ретінде тек Премьер-министрге ғана бағынады. Жарты ғасырлық жұмысы барысында Бюроның құрығына жоғары лауазымды тұлғалар да іліккен. Олардың бірі – Сингапурдың Қоршаған ортаны қорғау министрі Ви Тун Бун. Ол мердігер компанияның есебінен отбасымен Индонезияға курортқа барып, өзіне

жеке сарай салдырып алған. Жемқорлық фактісі бойынша істі болған бұрынғы министр барлық мүлкінен айрылып, түрмеге бабылды. Дәл осындай айып тағылған Ұлттық даму министрі Те Цзиван жазадан құтылмасын білген соң, өмірмен қош айтысты. Тергеу бюросының басшысы болған Эдвин Йео құмар ойындарға әуес болғаны үшін тұтқындалып, бюджетке келтірген шығынды толтырғанына қарамастан 10 жылға бас бостандығынан айырылды.

1959 жылдан бастап 1990 жылға дейін Сингапурдің Премьер-министрі болған Ли Куан Ю туған елін сыбайлас жемқорлықтан азат, экономикалық жүйесі мықты дамыған мемлекеттердің қатарына қосты. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында экономикалық дағдарысқа ұшырап, билік жүйесін жемқорлық жайлаған Сингапур Ли Куан Юдің премьер-министрлігі тұсында халықтың әлеуметтік және экономикалық дамуы жағынан Оңтүстік-Азия елдерінің арасында ғана емес, әлем елдерінің қатарында алдыңғы орынға шықты.

Әлем елдерінің сыбайлас жемқорлық деңгейіне сараптама жүргізетін халықаралық үкіметтік емес ұйым Transparency International агенттігінің 2017 жылы жүргізген «Жемқорлықты қабылдамау индексіне» сәйкес Сингапур әлем халықтарының арасында 5-ші орында тұр. Бірінші орында Жана Зеландия, екінші орында Дания, үшінші орында Норвегия, Финляндия және Швеция тұр. Қазақстан бұл рейтингте 180 елдің арасынан 122 орынға түсті, Бұған дейін ол 136 орында тұрған еді.

Аталмыш ұйымның Қазақстандағы бөлімшесі – Transparency Kazakhstan камқоршылық кеңесінің төрағасы Марат Шибұтовтың айтуынша, бұл рейтингтегі Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық деңгейінің бағалануы дұрыс жүргізілмеген.

Мұның бірден бір себебі – еліміздегі үкіметтік емес ұйымдар мен мемлекеттік органдардың өздерінің сыбайлас жемқорлық туралы есептерін халықаралық ұйымның жұмыс тілі болып табылатын ағылшын тілінде басып шығармауы. Сонымен қатар, түрлі елдердің сыбайлас жемқорлықпен күрес деңгейін бағалау барысында Transparency International агенттігінің мамандары субъективті баға береді. Яғни, біздің еліміздегі сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізу деңгейі соңғы жылдарда біршама төмендеп келеді.

Жемқорлықты қабылдамау индексіне көш бастап тұрған елдердің тәжірибесін зерделеп көрсек, соңғы бес жылдың ішінде алдыңғы қатардан көрінген Дания өз елінде сыбайлас жемқорлықпен күресетін бір емес, бірнеше ұйымдар құрған. Данияның халықаралық даму агенттігі, Экспорттық операцияларды несиелеу агенттігі, Дания өнеркәсібінің конфедерациясы, Сауда кеңесі

секілді ұйымдар осы елдегі «Халықаралық даму агенттігі» Ассоциациясының құрамына енеді. Ассоциация мүшелері өз келісімшарттарына сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік туралы ережелерді енгізу арқылы халықаралық деңгейдегі сыбайлас жемқорлықтың тамырына балта шауып қана қоймай, өз еліндегі паракорлыққа төзбеушілік саясатын жүргізеді. Сонымен қатар, Данияда біздің еліміздегідей шенеуніктердің кәсіби әдеп кодексі қолданылады.

Соңғы жылдары жемқорлықты қабылдамау индексіне екінші орынға шыққан Финляндияда сыбайлас жемқорлыққа жол бермеу үшін мемлекет саясатының негізгі қағидалары заң шеңберінде жүзеге асырылады. Олар: құқық қорғау, саяси, қаржылық және кадрлық тәуелсіздік, тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдарының жұмысы, лауазымды тұлғалардың шешім қабылдау үрдісінің жариялылығы, мемлекеттік органдардың экономикалық секторға бақылау жүргізуін азайту, сыбайлас жемқорлықпен күрес барысында көмек көрсеткен азаматтарға мемлекет тарапынан қолдау көрсету, мемлекеттік орган басшыларының парламент мүшелеріне есеп беруі, мемлекеттік қызметшілерге жоғарғы жалақы төлеу, олардың еңбек өтіліне қарай әлеуметтік қамтылуы және ең бастысы финн қоғамының және лауазымды тұлғалар корпусының сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік мәдениеті. Атап өтерлігі, Финляндияда сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізудің арнайы моделі жоқ.

(Жалғасы бар)

Ербол ТЕМІРОВ,
Павлодар облысы әкімінің
баспасөз қызметінің
бас маманы

Әрбір дарынды тұлға бұл дүниеге жұртының мұңы мен ауырпашылығын жеңілдетіп, қоғамға серпіліс, жаңа тыныс әкелетіні хақ. Жердің де кейбір аймақта қуаты ерекше болатыны белгілі. ХХ ғасырдағы орыстың атақты тарихшы ғалымы Лев Николаевич Гумилев айтқандай, мұндай жерлерде дүниеге пассионарлық қуаты бар тұлғалар келеді де, олар қоғамның дамуына, адамдардың сана-сезімінің өрлеуіне маңызды ықпал етеді. Қызылорда облысының Шиелі ауданының жері де сондай қасиетті мекеннің бірі. Арғы замандағы тарихи тұлғалар жайлы қозғамағанның өзінде, бұл аймақта, Кеңес заманы кезіндегі ел дамуына, халықтың санасына ерекше ықпал еткен тұлғалар да баршылық. Осы өңірдің Сұлутөбе ауылынан шыққан қазақ халқының арыстарының бірі, азулы қызыл империяның усойқы саясатына қасқая қарсы шыққан халқымыздың жүрегі түкті ұлдарының бірі, ірі тұлға Мұстафа Шоқайдың рухы мен күрескерлік жолы осы аймақта қалыптасқан. Ал 1960-шы жылдары күріш өндіруден әлемдік рекорд жасап, дүниежүзін таңқалдырған, екі мәрте «социалистік Еңбек Ері» атанған Ыбырай Жақаев атамызбен бірге осы өңірден өздерінің қайсар қуатымен, ерен еңбегімен атақты аналар да шықты, олар: екі мәрте Еңбек Ері күрішші Ұлбала Алтайбаева, Еңбек Ері комбайыншы қайсар қыз Жадыра Таспамбетова, Еңбек Ері Шырынкүл Қазанбаевалар қазақ қыздарының мықтылығын бүкіл алып қызыл империяға танытты. Халқымыздың рухын асқақтатқан шығармаларды дүниеге әкелген ақын-жазушылар, өнер қайраткерлері де Шиелі өңірінен көптеп шыққаны белгілі.

«Адам баласында мықты қалыптасқан мінез-құлық, берік сенім болуы шарт» деген Мұхаммед Пайғамбардың қағидасын «Шиелі өңірі» газетінде отыз жылдан астам бас редактор болып қызмет еткен Зәкім Жайлыбай ағамыз өзінің тарихи-рухани толғаныстарға толы «Тіршілік таңына тағзым» атты кітабында келтірген екен.

Сүйікті пайғамбарымыз айтқандай, әрбір дарынды жанның бойында сол қасиеттер болғанда ғана ол жұртына құт әкеліп, санада серпіліс тудыратыны анық, сонда ғана мұндай жанның қабілеттілігі де жан-жақты болып, арта түседі.

Біздің осы мақалаға арқау еткелі отырған атақты ғалым Шәрипа Бисариеваның ата-анасы да осы қасиетті «Шиелі» өңірінің тумалары, қыпшақ руынан. 1960 жылы 19-ақпанда теміржолшы Сапарбекпен жары Базаркүлдің отбасында дүниеге тұңғыштары Нағимадан кейін екінші қыз бала келді. Оған Шәрипа деп ат қойған. Енді ұл күткен ата-анаға Жаратқан ие және бес қыздан кейін ғана екі ұл берді.

Шәрипа аудандағы қазақ мектебінде үздік оқушы болды. Бала көңілі шарықтап, мамандықтардың бәріне қызығып, әр пәнді ерекше ынталықтықпен беріле оқитын. Аудан орталығынан біраз қашықтықтағы «Жас натуралистер» бекетіне таң бозарысымен тұрып, аптасына үш рет автобуспен қатынайтын. Сол жерде гүл егіп, қоян өсіріп, табиғатпен

Жадыра ДӘРІБАЕВА, ақын, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері.

Ғарифолла Құрманғалиев екенін Шәрипа сатушылардан біліп, алған домбырасына қасиетті дарын иесінің саусақтары тигеніне төбесі көкке жеткендей қуанған.

Мектепте оқып жүргенде Шәрипа әдебиетші болсам деп қазақтың ірі ақын-жазушыларының шығармаларын оқи бастады. 4-ші сыныпта жаза бастаған өлеңдері аудандық газетке шығып тұратын. Шәкіртінің жазғандарын сүйсіне оқитын әдебиет пәнінің мұғалімі Батихан апайы: «сен ақын боласын», — деп Шәрипаны қанаттандырып қоятын. Ал әкесі Сапарбек «осы қызым әділетті прокурор болар» деп үміттенетін.

Мұрат Айтхожинды кездестірді. Сол жерде Шәрипа ол кісімен танысып, болашақта биология ғылымының ашылмаған сырларын терең зерттегісі келетінін айтып, арманымен бөлісті. «Сіз менің анаммен аттас екенсіз», — деп, оған алдағы сынақтан тек «үздік» бағамен өтуіне тілектестігін білдірген еді атақты ғалым аға. 1982 жылы биология факультетінің бесінші курсының студенті Шәрипаға сол аса дарынды ғұламамен кездесудің тағы бір сәті түскен. Академик Мұрат Айтхожин университеттің үлкен залында төрт курстың студенттерін қосып молекулярлық биология пәнінен бір семестр дәріс берген. Бірде студенттердің отырған қатарларын аралап жүріп, Шәрипаны көріп, тани кетті. Бес жыл бұрын көрген арықша қараторы қыз, көзі жайнаған, сымбатты бойжеткенге айналған. Ол кісі лекцияны өте шапшаң оқитын, бір айтқанын

сезімталдығының арқасында басталған елеулі де еңселі ғылыми ізденістері мен нәтижелері биология және медицина саласының дамуына оның мол үлес қосқанының айғағы.

1987-1990 жылдары ол Мәскеудің «Е.И.Марциновский атындағы медициналық паразитология және тропикалық медицина» ғылыми-зерттеу институтының аспиранты. 1991 ж. Мәскеуде «Қазақстандағы описторхоз ауруының экологиялық және эпидемиологиялық сипаттамасы» атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғаған ол, биология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесіне ие болады. 1989-1995 жылдары Шәрипа Бисариева Алматыдағы өзінің еңбек жолын алғаш бастаған ғылыми-зерттеу институтының Ғалымдар Кеңесінің мүшесі.

Ш.Бисариеваның ғылыми ізденістері Қазақстанда кең

Шәрипа

«ӘЛЕМНІҢ ЖЫЛ АДАМЫ» АТАҒЫНА ИЕ БОЛҒАН ҒАЛЫМ ӨЗ ЕЛІНДЕ НЕГЕ ЕЛЕНБЕДІ?

етене араласып, бекет бағында жұмыс істеп, екі сағаттан соң үйіне келіп, орталықтағы мектебіне қайта кететін. Тұлымшағы желбіреген осы оқушы қыз жолшыбай Мәдениет үйінің жанындағы кітапханаға да кіріп, оқыған кітаптарын тапсырып, басқаларын алып, асығып-аптығып, қоныраумен жарысып мектепке кіріп үлгеретін.

2-ші сыныптан кітапқа, әрбір пәнге деген құмарлығы арта бастаған Шәрипа фото шығару, сурет салу үйірмелеріне де қатысатын. Кейін жоғарғы сыныптарға барғанда қазақтың ұлы ақындарының, ағартушы ғалымдарының портреттерін, орыс тілі және математика пәніне арналған кластарға да ғұламалардың суреттерін салып беріп, кабинет жабдықтау істеріне көп араласты. Ондай портреттер еш жерде сатылмайтын. Сол еңбектері көп жылдар бойы тақталардың жоғарғы жағында ілулі тұрды.

Шәрипа домбыра, скрипка үйірмелеріне де барып, бұл аспаптарда да ойнауды үйренді, бірақ үйінде домбыра болмағандықтан, көбінесе қатыса алмай жүретін. Оның қиналғанын көрген Бисары атасы Алматыға бара жатқан таныстарына жинаған зейнетақысын беріп жатып: «немереме домбыра әкеліп беріңдерші», — деп жалынып жүретін, бірақ олар «домбыра таба алмадық» деп келетін еді.

Шәрипа Алматыға оқуға түскен 1976 жылы, алтын күздің бір шуақты күнінде, Ленин проспектісіндегі (қазіргі «Достық» даңғылы) орналасқан «Қазақстан» дүкеніне барған. Мұнда домбыраның неше түрін көріп таңқалған ол, таңдай алмай қиналған соң, сол жерде аспаптарды шертіп көріп отырған, орта бойлы, ақ шашты кісіге жақындап, сәлемдесіп, таңдаған домбырасын тексеріп беруді өтінген. Ол кісі шектерін шертіп көріп, сазын келтіріп: «жаксы таңдапсың, қабілетің бар екен», — деді дүкеннен шығып бара жатып. Ол Қазақ КСР-ның Халық әртісі, атақты әнші

Әкесінің жандүниесі таза, ешкімге қиянат жасамаған, ірі денелі, болмысы да сондай биіктік пен тұлғалылыққа тұнып тұрған жан еді. Ол перзенттерінен әділдікті, екі сөйлемеді, өтірік айтпауды, жұртпен сыйласа білуді талапететін. Теміржолда жастайынан қызмет істеген әке темірдей тәртіпке балаларын баулыған және өзі де сол қағидаларды берік ұстанатын. Әкесі Сапарбек Құдай қосқан қосағы Базаркүлмен бір-біріне қатты сөйлеп көрген емес, олар сыйластықпен, қамқорлықпен, адалдықпен ғұмыр кешті. Осындай ата-анасының берген тәлімін бойына дарытқан Шәрипа турашыл, әділетсіздікке жол бермейтін мінезінен көп опық жесе де, шыншылдығынан айныған емес. Әкесі армандағандай заңгерлік мамандығын қызы таңдаған жоқ. Балалары жан-жақты, білімпаз болсын деп әкесі жыл сайын бір айлығының жартысына әртүрлі газет-журналдарға жазылатын және өзі де санын жібермей оқып отыратын еді.

...Шәрипаның болашақта биолог мамандығын таңдауына негізгі себеп болған 1976 жылы «Білім және еңбек» журналының кезекті бір санында жарық көрген жас ғалым, биология ғылымдарының докторы, Лениндік сыйлықтың лауреаты Мұрат Айтхожин жайлы мақала еді. Онда аса дарынды ғалымның «биология ғылымында ашылмаған сырлар көп» деген ойы Шәрипаның арманын биікке самғатты. Сөйтіп, 1977 жылы мектеп бітірісімен жас қыз Алматыға келіп, С.М. Киров атындағы Қазақ Мемлекеттік университетінің биология факультетіне құжаттарын тапсырды. Бірде ол емтиханға дайындалуға Ғылым академиясының кітапханасына барған, сол жерде, жаңа әдебиеттер сөресінің жанында кітап қарап тұрған өзінің мамандық таңдауына үлкен әсер еткен, сырттай үлгі тұтып жүрген ғұлама-ғалым, атақты академик

қайталамайды, сондықтан жылдам жаза алмайтындар үлгіре алмай қалатын. Бұл ғұламаның пәнінен үштік баға алғанын бестікпен тең еді. Емтиханды да ол өте қатал қабылдайтын. Сол кезеңде төрт топтың ішінен үш-ақ адам «бес» деген баға алды, соның бірі Шәрипа болды.

Университетті үздік бітірген Шәрипа 1982 жылы еңбек жолын «Қазақ эпидемиология, микробиология және жұқпалы ауруларды ғылыми-зерттеу институтында» лаборант қызметінен бастап аға ғылыми қызметкерлікке дейін көтерілді. Шәрипа Сапарбекқызының өмір жолына зер салсақ ол өзінің сана зерделілігімен, қайсар жігерімен, жанашыл көзқарасымен, іргелі ізденімпаздығымен еліміздің микробиология ғылымының абыройын арттырып, дүниежүзіне танытқан алғашқы ғалым қыз. Ол 1992 жылы әлемдегі «Жыл адамы» атағына ие болып, «Алтын белгімен» марапатталған қазақтың алғашқы микробиолог ғалымы.

Шәрипа Бисариеваның еліміз тәуелсіздікке қол жеткізген 1991 жылдардан бастап ғылыми еңбек жолындағы жетістіктеріне үнісек, ғалымның ізденімпаз жанкештілігі мен ерекше қабылеттілігінің, көрегенді дарындылығы мен ұшқыр

тараған бауырдың құрт аурулары — жылауық (эхинококкоз) пен описторхозды зерттеуге арналды. Ол описторхоз ауруын Қазақстанның Қарағанды, Жезқазған, Павлодар, Целиногад, Солтүстік Қазақстан, Қостанай, Ақтөбе, Батыс Қазақстан және Шығыс Қазақстан облыстарының қоршаған орта нысандарында және үй жануарлары мен адамдарда таралуын кешенді тексерді. Қазақстандағы Ертіс, Есіл, Тобыл, Орал, Ойыл, Ембі, Зайсан сияқты өзен-көлдердегі балықтар мен моллюскалардан адамдарға жұғатын ауру қоздырғыш құрттарды өзі қайық-кәтер жалдап, айлап жүріп зерттеген ғалым қыздың еңбегі зая кеткен жоқ. Ол Мәскеуде зертханалық тәжірибелер жүргізіп, Чехияның «Биологиялық зерттеулер институтында» электрондық микроскоппен паразит жұмыртқасының құрылысын зерттеп, бірқатар құнды мәліметтерге қол жеткізді.

Осынау ауыспалы кезеңдерде ғылыми мақалаларды Қазақстанның журналдарында басу біршама қиындықтар туғызатын, ұзақ уақыт күттіретін. Сондықтан, еңбектерін ғалым қыз, көбінесе, шетелдік және ресейлік басылымдарда шығарды. Оның ғылыми мақалаларына айрықша назар

аударған Мәскеудегі Е.И. Марциновский атындағы медициналық паразитология және тропикалық медицина институтының профессоры, биология ғылымдарының докторы Сергей Алексеевич Беэр болды. Ол кісі Шәрипаны Мәскеу журналдарында жарық көрген ғылыми еңбектері арқылы өзі іздеп тапты. Кейінірек, 1991 жылы С.А.Беэрдің жетекшілік етуімен Шәрипа Мәскеуде кандидаттық диссертациясын қорғады. Сөйтіп ол 1994 жылы Қазақстан Республикасы Жоғары аттестациялық комиссиясының шешімімен доцент ғылыми атағына ие болды.

1992 жылы Қытай Халық Республикасының «Эхинококкоз ауруын зерттейтін Ұлттық ғылыми орталығының» шақыруымен сол елге барып қайтты. Олар екі елде де етек алып бара жатқан жылауық ауруымен бірлесе күресу үшін және ғылыми жұмыстар жасау келісіміне қол жеткізді. Қытай елі Қазақстанда да келешекте осындай Ғылыми орталық салу керек деген ұсыныстарын, оған көмектерін аямайтындарын айтып, алғашқы жылдары институтқа ауруды анықтайтын диагностикаларды (бір қорапшасы 1000 доллар тұратын) тегін жіберіп отырды. Бірақ, оның бәрі зая кетті.

Сол жылдары Италия мемлекетінің жылауық ауруын зерттеу орталығының мамандары да осы институтқа келіп, тұрақты тәжірибе алмасып отыруға келісім жасасқан. Институт басшылары енді бұл істі болдырмаудың тағы бір амалын тапты – зерттеуші ғалымның «кенеттен қызметтен кетіп қалуына байланысты» деген сылтаумен келісімнің бәрі үзілді.

1992 жылдың күзінде Шәрипа Ұлыбританияның Кембридж халықаралық өмірдерек орталығының «Жыл адамы – 1992» атағын алды. Бұл атақты сонымен қатар қазақстандық тағы екі ғалым: экономика ғылымдарының докторы, профессор Кенжеғали Сағадиев пен ҚазМУ-дың профессоры, физика-математика ғылымдарының докторы Алексей Лукьянов иеленген болатын. Бірақ, бұл атақтан кейін Шәрипа ғалымдардың қуғынына ұшырады. Аға ғылыми қызметкер дәрежесінде еңбек етіп жүрген Шәрипадан құтылу үшін олар кезектен тыс аттестация

өткізеді, бірақ одан ғалым қыз ең жоғарғы баллмен өтеді. Айласы таусылған директор, оны «штаттық қысқарту» деген сылтаумен жұмыстан шығарады. Сонымен қатар, көп жылдар бойы күткен пәтердің кезегінен де алып тастайды. Сөйтіп, атағы жер жарған жас ғалым жұмыссыздық, үйсіз-күйсіздік күйін кешеді. Әділдік іздеп, орнына қайтып барамын деп талай табалдырық тоздырады. Бірақ, еш нәтиже шықпайды. Бәрі меніреу сияқты, бір-бірімен хабар алысып, оның не себепті қысқартуға түскенін білгеннен кейін «бос орын жоқ», – деген сылтаумен ғалымды шығарып салады. Институтқа қайта оралуға әрекет жасап, ҚР денсаулық сақтау министріне де барып көріп еді, арызын сол институттың өзіне қайта жолдап жібереді. Осылай сергелдеңге түскен ғалым, нәтижесінде түк шығара алмайды. Үш жыл күресумен, қорғауға дайын болған докторлық диссертациясынан да айрылған қыз, қатты күйзеліске түседі. Бұл 1993-1995 жылдар кезі еді.

1995-1997 жылдары жұмыссыз қалған Шәрипа әртүрлі экологиялық жобалармен айналыса бастады. 1995 жылы Қоршаған ортаның күйін ғаламдық зерттеу мен бақылау (GLOBE) халықаралық ғылыми-оқыту бағдарламасы (АҚШ-тың Ұлттық аэроғарыш агенттігінің ғылыми-зерттеу Бағдарламасы бойынша Шәрипа Вашингтон қаласында оқуды тәмәмдады және 1995-2002 ж.ж. GLOBE бағдарламасының Қазақстандағы Ұлттық үйлестірушісі болды. Осы жылдары көптеген жоғары оқу орындары мен мектеп оқытушыларын дайындап, жастарды ғылыми жұмысқа баулыды.

1997-2000 жылдары Шәрипа Германияда өткізілетін «Еуропа жастары қоршаған ортаны зерттейді» атты Халықаралық ғылыми конкурстың Ғылыми кеңесінің мүшесі болады. Ол жыл сайын Алматыда мектеп оқушыларына арнап «Жасыл білім» республикалық бәйгесін өткізіп, жүлделі орынды жеңіп алған балаларды Германиядағы 36 мемлекеттің өкілдері қатысатын Халықаралық бәйгеге апарып жүрді. Қатысушылардың бүкіл қаражатын, жол шығынын

Немістің Ұлттық банкі өз қарамағына алған. Бұл бәйгеге Қазақстанның түкпір-түкпірінен ғылыми жобамен айналысатын жас жеткіншектер өз жетекшілерімен келіп жобаларын қорғайтын. Осындай кешенді шараны өткізу үшін демеуші тауып, Алматының санаторийлері мен Оқушылар сарайын жалдап, тәуелсіз сарапшылар тағайындап, жыл сайын Ұлттық бәйге өткізген Шәрипа Сапарбекқызы бәйгеге қатысқан барлық ғылыми жобаларды жинақ етіп шығарып, жас ғалымдарға марапаттау рәсімі кезінде табыстайтын. Балалар мен жетекшілерінің жол ақысы мен санаторийде тұруын және тамақтануын қамтамасыз ету үшін Шәрипа демеушілер тауып, тіпті 3 орынға дейін бағалы сыйлықтар (мұғаліммен қоса) тағайындаған. Ал, әрбір қатысушы жасөспірімге арнайы сертификат пен конференция жинағы беріліп, ең бастысы олар көп ғылыми тәжірибе алып қайтатын. Германияның әр қаласында ұйымдастырылатын бұл бәйге өте жоғары деңгейде өткізілетін. Оған Германияның Білім және оқу министрі және қала мәрі тікелей атсалысып, ашылу және жабылу рәсімдерін тарихи зәулім ғимараттарда және ғылыми орталықтарда жасайтын. «Ғылым апталығы» деген атпен өтетін бұл іс-шараға келем деушілердің барлығы қатыса алады. Қазақстаннан барған балалардың 4 жыл қатарынан ғылыми жобалары жоғары бағаланып жүлделі орындарға ие болып, олар Еуропа мемлекеттерінің арасында еліміздің көк байрағын желбіретіп жүрді. Балалар сертификаттан бөлек ақшалай сыйлықтар (6 мың неміс маркасы) және Франция, Швейцария, Израиль мемлекеттерінің оқу министрліктері тағайындаған жоғары оқу орындарындағы ғылыми орталықтарда бір ай дәріс алу, жазғы лагерьде дем алу, тәжірибе алмасу сияқты қосымша шақыртулар алып, келесі жылдары тегін барып жүрді. Бұл – ғылымға деген зор жанашырлық көрінісі екені даусыз. Сол бәйгеге қатысқан балалардың барлығы өздері қалаған жоғарғы оқу орындарына түсіп, кейбіреуі «Болашақ» бағдарламасымен шет елде оқып, қазір елімізде әр түрлі салада қызмет етіп жүр.

Шәрипа Сапарбекқызы 1998-2002 ж.ж. ҚР-ның қоршаған ортаны және табиғи ресурстары қорғау министрлігінің «Экология, геология және табиғи ресурстарды ақпараттық талдау орталығы» Бас директорының орынбасары қызметін атқарды. Бұл орталықта қызмет еткен кездерінде ол көптеген ғылыми жобаларды дайындап жүзеге асырады. Швейцария, Чехия, Бельгия, Хорватия, Ресей мемлекеттеріне жолсапармен барды. Бұл кездері ғалым қыз қоршаған ортаны және табиғи ресурстарды қорғау министрі – Серікбек Дәукеевтің қарамағында қызмет атқарды. Ол кісі шетелге барған сапарларында экология саласында өзіндік орны бар ғалым Шәрипа Бисариева туралы құлағдар болғасын, оны өзі іздестіріп қызметке шақырады. Әуелі министрдің орынбасары қызметін ұсынады. Шәрипа үш жылдай жұмыссыз жүріп қалған соң жүрексініп, ол ұсыныстан бас тартып, қатардағы қызметті сұрайды. Бірақ, Даукеев мырза ойланбастан оған ақпараттық-талдау орталығының экология саласын басқаруды ұсынады. «Ойланып көрейін», – деген

Шәрипаның сөзіне, министр: «еш нәрседен қорықпаңыз, мен осы қызметті жоғарғы деңгейде алып жүретініңізге кәміл сенемін», – деп тез арада арызына қол қойды. Осы қызметке дәмелі атакты адамдар, әрі қалталы кәсіпкерлер өз туыстарын әкеліп отырғандарын, Шәрипа министрдің қабылдау бөлмесіндегі кезектен байқады. Шәрипаның «елім үшін күнітүні қызмет етуге аянбаймын», – деген ақ тілегін осы кездесу шешкен еді. Үш ұйықтаса түсіне де кірмейтін бұндай қолдауды көргенде, қуанышын алдымен орталық телефон стансасына барып әкесіне телефон шалды. Неше жылдар бойы әкесі мен анасы жалғыз шырылдап жүрген бозторғайына қалай көмектесерін білмей «баламыздың қанаты қайырылды-ау», – деп көкіректері шерменде болып жүргенде, бұл күтпеген қуанышты хабар болды. Қызының жалғыз күресіп, үйсіз-күйсіз жүргеніне жандары ашып, «елге кел, бірденесі болар» деп көндіре алмай жүр еді. Міне, «ақ түйенің қарны жарылған күн» деген осындай екен ғой, – деп олар қуаныштан төбелері көкке жеткендей болды.

Сол телефон бекетінен шыққан кезде күн батып бара жатты, ол 1998 жылдың 3 ақпаны болатын.

Шәрипа Бисариеваның атқарған келелі істеріне зер салсақ, аса дарынды ғалым жолының қаншалықты күрделі де маңызды, ауқымды істер мен ізденістерге толы екенін байқауға болады. Ғалым Шәрипа Сапарбекқызының еңбек жолының жалғасы:

2002-2003 ж.ж. Орталық Азия аймақтық экологиялық орталығында сарапшы және ақпараттық бюллетеннің редакторы қызметін атқарды.

2004 ж. «СПИД Фонд – Восток-Запад» халықаралық СПИД-ке қарсы күрес мекемесінде (Нидерланды) ақпараттық даму Департаментінің басқарушысы қызметін атқарды.

2004-2005 ж.ж. Қазақстан Республикасы экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігінің «Экономикалық зерттеулер институтында» аймақтық саясат бөлімінің бастығы қызметін атқарды.

2005-2015 ж.ж. Қазақстан Республикасы Ұлттық ғарыш агенттігінің Республикалық мемлекеттік кәсіпорны «Ғарыш-Экология» Ғылыми-зерттеу орталығының экологиялық бағдарламалар бөлімінің бастығы қызметін атқарды. «Байқоңыр» ғарыш айлағының қоршаған орта мен адам денсаулығына әсерін зерттеулермен айналысады.

2015 жылдан бастап «Орталық Азиялық экологиялық зерттеулер институты» ЖШС-да ғылыми-зерттеулер бөлімінің бастығы қызметін атқарды.

Ғылыми еңбектері:

Ш.Бисариева 100-ден астам ғылыми мақалалардың, 5 патенттің авторы, республикалық және шетелдік басылымдарда жарық көрген. Сонымен қатар 2 фотоальбомның және 1 монографияның авторы: «Страна гор и степей» (Алматы, 2001, 350 бет), «Орталық Азия таулары» (Алматы, 2009, 472 бет), «Экологическая безопасность деятельности космодрома «Байқоңур» (Алматы, 2011, 430 бет), Атлас экологической безопасности ракетно-космической деятельности космодрома «Байқоңур» на территории Республики Казахстан (2012).

Алғыстар мен марапаттары:

1992 ж. – Ұлыбританияның Кембридждегі халықаралық өмірдерек Орталығы ғылымдағы жетістіктері үшін «Жыл Адамы» атағын берді. Ғылым саласында ХХІ ғасырдың негізін қалаушылар қатарына қосқан.

2009 ж. «Қызылорда облысының 70 жылдығы» мерейтойлық медалімен марапатталды.

2012 ж. «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 20 жыл» мерекелік медалімен марапатталды.

Шәрипа екеуміз үшін 1992 жылдың соңы ерекше бағымызды ашып, абыройымызды асқақтатқан кезең болды – Шәрипаға дүниежүзінің «Жыл Адамы» атағы берілсе, мен Қазақстан Республикасының мемлекеттік Әнұранының авторларының бірі болып, екеуміз жайлы баспасөздерде жазылып жатқан кез еді. Осы кезеңде Шәрипамен жан-дүниеіміз жарасып, апалы-сіңілідей болып кеттік. Мен сол кездегі газеттен әлемнің жыл адамы атанған қазақ ғалымы Шәрипаның қарат ел альпинизммен айналысатынын оқып, өзін көргендегі сұлу да сымбатты сипатына, толқындалған қалың қара шашына қарап, оның бойынан жоғары мәдениеттілікті, инабаттылық пен аңқылдаған ақ жүрегіні көріп, кейін араласа келе ерекше бауырмалдығы мен адалдығына тәнті болдым. Шәрипаның ер мінезділігі, батылдығы мен дархан көңілі, адалдығы талай туыстары мен достарының оған деген зор құрметі мен шынайы сүйіспеншілігін арттыра түскен. Көлгірсуді, жағымпаздықты, екі сөйлеуді жаны қаламайтын сөзі өткір, жаны шуақты, болмысынан адал, аңқылдаған ақ жүректі ғалым өз саласында аянбай ізденіп, қызмет етіп келеді. Шәрипа Бисариевадай дарыны мен мол білімін халқымыздың игілігіне жұмсап, әлемді мойындатып, еліміздегі биология ғылымының жетілуіне ғұмырын арнаған жанның қадіріне жетсек, осы жолдағы оның жанкештілікке толы қыруар еңбегі мен жасаған жемісті зерттеулері келер ұрпаққа өнегелі де мол тәжірибелі қазына болар еді. Шәрипа Бисариева сияқты «Әлем адамы» атанған дарынды да дара ғалым тәуелсіз Қазақ елінің мақтанышы болатын, биік марапаттарға лайықты тұлға деп білемін!

Қазақтың біртуар ғалым қызы Шәрипа Бисариеваға арнаған менің мына «Бәйшешек – жыр» атты өлеңім оның мөлдір де өршіл болмысын жұртымызға аша түсер деп үміттенемін.

Көктем мен қыстың арасы,
Сырдың бозғыл даласы,
Мұзды жарып, жар салып,
Бәйшешек шықты, қарашы!

Жаны нұрдан жаралған,
Туған жерден нәр алған,
Жауқазындай болмысы
Мейірімнен қаланған.

Нәзіктігі тамсанып,
Өжеттігі тайсалтып,
Талшыбықтай бойында
Сұлулық пен қайсарлық.

Көктем – өмір, жыр – сыры,
Жүректердің ынтығы,
Табиғаттың өзіндей
Табынатын шындығы!

Ақиқаттың өлшемі,
Мөлдірліктің көркемі,
Ызғарларды ықтырған,
Пір тұтамын мен Сені!

СЕНСАЦИЯ!!!

В Якутии на три часа исчезло Солнце!

20 июля 2018 года в Якутии произошло небывалое, экстраординарное, исключительное природное явление: Эвено-Бытантайский и Жиганский районы с 11:00 до 14:00 погрузились во тьму! Три часа без Солнца! Эта новость попала в российские и зарубежные СМИ.

ОБЪЯСНЕНИЯ «ПРОПАЖИ» СОЛНЦА НЕТ ДО СИХ ПОР

Как написали в СМИ, тьма наступала постепенно, и небо имело красноватый оттенок, что отличало от обычной грозовой погоды и темноты. Примерно в 11:30 по местному времени стало настолько темно, что, как утверждают местные жители, увидеть что бы то ни было позволяло лишь электрическое освещение. Происходящее было похоже на солнечное затмение, когда какое-то небесное тело закрывает Солнце постепенно, пока не перекроет солнечный диск полностью, и в этот момент наступает тьма. Но никакого солнечного затмения, к тому же носящего подобный локальный характер, в тот день не было, поскольку события такого рода легко предсказываются заранее, что подтверждается данными астрономов. Не говоря о том, что затмение не может длиться три часа.

Конечно, местные жители, старожилы никогда ничего подобного не видели, и происходящее многих очень напугало — они начали звонить в местную администрацию, когда Солнце вдруг погасло. Ведь в истории не было такого явления. По крайней мере, такое явление зафиксировано впервые.

«Мы взяли факелы, чтобы выйти на улицу, но на самом деле никто не хотел быть на улице, потому что ощущение было, как будто что-то тяжелое в воздухе давило на грудь», — рассказал один житель.

Население этих двух районов решило обратиться к журналистам, чтобы те провели расследование. Солнца не было около трех часов! Каковы причины такого явления? Все надеялись получить ответы у сведущих людей. Примечательно, что ни одно официальное лицо не сообщило о произошедшем. О катаклизме стало известно после обращения жителей пострадавших районов в местные газеты.

После произошедшего местные жители обнаружили вблизи озера «Байбал кюелэ» 20 тушек мертвых озерных чаек. В полной темноте птицы могли потерять ориентир, удариться об окружающие предметы, друг об друга, упасть от головокружения и т.д.

Это действительно небывалое явление, которое с научной точки зрения не поддается объяснению, хотя выдвигались разные версии. Например, мол, дым и пепел от пожаров послужили причиной ночи среди дня.

Однако ветра в тот день не было, как и пожаров поблизости.

Интересно, что со стороны соседних районов все происходящее было похоже на то, что над Эвено-Бытантаем зависло «большое облако», которое «закрыло Солнце».

Самое удивительное, прошло уже достаточно много времени, но объяснения случившемуся явлению от официальных и научных органов до сих пор нет. Будто это рядовое происшествие — Солнце на время пропало! Хотя такое явление ученые должны признать, изучить и дать свое объяснение. Однако они будут молчать для того, чтобы не разрушить устоявшую картину мира, где постоянным и незыблемым компонентом является Солнце, вокруг которого крутится наша Вселенная. Ведь в этой картине не было и нет временного «отключения» Солнца — в какой научной работе об этом говорится?

ЭТО РАБОТА НЕБЕСНЫХ СИЛ

«Пропажа» Солнца свидетельствует о том, что картина нашей Вселенной, Солнца, Земли не такая, какой рисуют ученые. Оказалось, наше светило можно на время «выключить»? Каким образом это совершилось? Что означает «ночь посреди дня» и что она несет людям, какова семантика произошедшего? Каковы объяснения этого неординарного явления?

К нашему счастью, на эти и другие вопросы можно получить ответы от контактера-проводника Галии Кажигалиевны Керей, из версий, которые прозвучали в СМИ, ближе к истине следующая: «Некий неопознанный летающий объект во-

шел в плотные слои атмосферы Земли, остановился в воздухе в одной точке на три часа» («Тьма Якутская». Три часа без Солнца. Что это было?, 26.07.2018).

Но и эта версия не раскрывает подоплеку «якутской тьмы». В комментарии Галии Кажигалиевны нам открывается не только суть «неопознанных летающих объектов», но и многогранная работа Небесных Сил по улучшению состояния Земли: «Небесные Силы постоянно зондируют Землю на предмет негативных зон. Они искали, где пути проникновения к Небу опиума, но в Якутии не было путей проникновения Небесных Сил. Они подозревали, что там имеется негативная зона.

И Небесные Силы решили заглянуть вглубь земли, чтобы узнать что там. Они подлетали, перевоплотившись в птицы. Небесные Силы загоразивали отражение Солнца с той земли к небу именно на той точке и по мере приближения постепенно подлетали (также постепенно темнело в тех районах Якутии), собрались в круг и головы сомкнулись. И между Ними оставались щели, через которые к небу проникал красный маковый цвет. Таким образом Небесные Силы определили пути проникновения с той стороны земли макового поля и обнаружили на той стороне земли маковые поля, Они их уничтожили. Если бы маковые поля проникли с той земли, тогда Небесным Силам не пришлось бы управлять Землей, потому что опий проник бы к небу — Они бы задурманенные, наверное, улетели бы на другую планету, не смогли бы совладать с собой — ведь это опий. Поэтому Они проникли на том месте в ту сторону и уничтожили с той стороны мак вообще по земле — ведь оттуда разбрасывались семена ветром по всему миру.

Таким образом Небесные Силы подтвердили свое предположение — искали те места, где негативные зоны, где растут мак, конопля, есть опиум, нашли пути распространения мака и конопли — эта неудобная земля. Поэтому в Якутии часты пожары. Эта работа необходима для появления новой земли. Мак — отражение Марса, огня. Небесные Силы сейчас очищают Землю и не понимают, как вообще земля выживала на этой Земле — она не пригодна для проживания, а сами люди стали мутированные и нет у них связи, пути проникновения к Небесам».

КОНОПЛЯ, МАК, ПОЖАРЫ В ЯКУТИИ

В самом деле, многие явления в последние годы отличаются своей необычностью, непонятностью, непривычностью, будь это отход океанской воды

дело человеческих рук. В южных и центральных районах республики, где проживает основная часть населения, повсеместно распространена дикорастущая конопля, служащая сырьем для изготовления наркотиков растительного происхождения. Например, по итогам 2009 года общая площадь сельскохозяйственных угодий составила более 1 638 тыс. га, фактически засоренные коноплей земли из которых составляют более 275,1 га. В 2014 году на территории Якутии было уничтожено около 60 тонн конопли. В целом наркосодержащие растения произрастают на территории 14 из 36 муниципальных образований Республики Саха (Якутия). В некоторых районах ее очаги занимают сотни гектаров.

Часть сельских жителей региона сами выращивают коноплю и кусты опийного мака. И это несмотря на то, что в последние годы Всероссийская

в некоторых странах, разлом земли в Африке или три часа без Солнца в Якутии. По этой причине официальная наука их не рассматривает, хотя понимание таких явлений нужно в первую очередь людям для выживания при переходе на новую ступень развития, при появлении новой воды и земли.

В той же Якутии каждый год полыхают пожары, каждый год республика становилась лидером по площадям пожаров, при этом говорили, что нет природных причин пожаров, мол, это

комплексная оперативно-профилактическая операция «Мак» проводится в Якутии ежегодно, с мая по октябрь — в период культивирования конопли и опийного мака и производства наркотиков каннабисного ряда. Необходимость ее проведения обусловлена масштабами произрастания конопли в крае и, как следствие, доступностью наркотиков на ее основе.

Однако никто из ученых, чиновников, политиков не догадается о тесной связи «пропажи» Солнца в Якутии с распространением конопли, мака и пожаров в этой республике. И теперь благодаря работе Небесных Сил эта негативная зона найдена, закрыты пути проникновения опиума и возникают предпосылки для появления новой земли.

30 августа 1995 года в истории независимого Казахстана произошло важное событие – на всенародном референдуме была принята ныне действующая, вторая Конституция страны. Принятию Основного закона предшествовало его широкое обсуждение населением – в общей сложности прошло около 33 тысяч коллективных обсуждений, в которых приняли участие более трех миллионов казахстанцев. За время обсуждения были внесены почти 30 тысяч предложений и замечаний. В 55 статей были внесены более 1 100 поправок и дополнений. 30 августа стало в Казахстане государственным праздником. И это не случайно – Конституция создает правовую базу для деятельности всех сфер жизни общества.

Как Конституция Казахстана влияет на развитие страны

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ

Научный сотрудник КИСИ Жанар Санхаева в беседе с корреспондентом Today.kz выразила мнение, что Конституция стала основой для стабильного демократического развития нашего государства. Особенно важным это было после распада Советского Союза.

«Основной закон страны, провозгласив курс на развитие и укрепление демократических принципов, заложил фундамент для достижения благосостояния казахстанцев. Осуществляется это через включение демократических институтов в систему государственного управления. Нужно помнить, что ключевым условием здесь является участие граждан в принятии решений», – отметила Санхаева.

Однако Конституция не единожды менялась – в 1998, 2007, 2011 и 2017 годах. Делалось это, по словам эксперта, для соответствия актуальным трендам в обществе и экономике. Последние поправки, к слову, направлены на повышение результативности работы госаппарата.

«Конституционная реформа 2017 года была направлена на повышение эффективности системы управления через перераспределения полномочий между президентом, парламентом и правительством. Это укрепило организационный аспект разделения властей», – считает Жанар Санхаева.

ЗАКОНЫ ПОДДЕРЖАТ ЭКОНОМИКУ

Другой эксперт КИСИ – Балтабай Сыздыков – считает, что нельзя забывать о влиянии права, основой которого в Казахстане является Конституция, на экономическое развитие. И здесь интересен пример международного финансового центра «Астана».

Как неоднократно сообщалось с высоких трибун, за 2005–2016 годы в Казахстан было привлечено более 260 миллиардов долларов инвестиций. Но мировые рынки сильно изменились, особенно за последние годы: денежных потоков стало меньше, а конкуренция между государствами усиливается. В борьбе с другими развивающимися странами за иностранный капитал Казахстану потребовался инструмент, который бы дал нам преимущество.

Таким инструментом может стать МФЦА, уверен Сыздыков.

«Именно МФЦА станет мощным инструментом в привлечении зарубежных инвестиций через развитие рынка ценных бумаг, рынка банковских,

страховых услуг, рынка исламского финансирования. Важно и создание в своей юрисдикции британского права и арбитражным судом», – отметил научный сотрудник КИСИ.

Однако появление в стране зоны с особым правовым статусом для работы суда – вопрос сложный. Для его решения в Конституцию внесли поправки – статью 2 дополнили пунктом 3-1, который гласит: «В пределах Астаны может быть установлен особый правовой режим в финансовой сфере в соответствии с конституционным законом».

Благодаря этому стало возможным появление МФЦА. Подобный опыт, к слову, уже есть в Объединенных Арабских Эмиратах.

РАЗВИТИЕ И ЗАЩИТА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Если рассматривать влияние Конституции на жизнь в стране, нельзя забывать об укреплении рынка труда. Такое мнение выразил еще один эксперт КИСИ – Анна Альшанская.

«Главный закон страны заложил фундамент для укрепления рынка труда в Казахстане. Важными принципами здесь являются добровольность труда, свобода выбора вида деятельности и профессии. Государство взяло на себя защиту прав граждан на безопасные условия труда, достойное вознаграждение и защиту от безработицы», – отмечает Альшанская.

Последняя и вовсе, кажется, занимает ключевую роль в социальной политике властей – министерство труда и акиматы часто докладывают именно об этой стороне своей работы. Такую установку давал и Президент страны.

«Реализация права на труд придала рынку кадров устойчивый рыночный характер. Это помогает сохранить достаточно высокий уровень занятости и относительно небольшой по общемировым меркам – безработицы», – добавила эксперт.

Безработица сейчас в два раза меньше, чем в 1995 году, и не превышает пяти процентов от числа экономически активного населения. Важным показателем является и валовый внутренний продукт в расчете на одного трудящегося гражданина. С того же 1995-го эта цифра уже достигла 45,6 тысячи долларов.

Но и здесь государству нужно продолжать работу, подчеркнула Анна Альшанская. Повсеместная информатизация вносит свои коррективы в рынки труда по всему миру – Казахстан исключение не составляет. И здесь, опять же, важно вовремя подстраивать законодательство под последние тренды.

Благо, что Конституция страны это позволяет сделать – она работает на то, чтобы содействовать развитию Казахстана.

5 причин прочитать Конституцию своей страны

Для чего нужно прочитать Конституцию? Пожалуй, чтобы знать, что во взаимоотношениях между человеком и государством есть права, и есть обязанности. Причем с обеих сторон. А чтобы своими правами пользоваться, их, как известно, нужно знать.

В честь праздника мы подготовили для вас пять, может и не очень важных, но интересных фактов, которые скорее всего подтолкнут к прочтению свода законов.

1. Пять шагов в истории

Конституция Казахстана принималась пять раз. Первая, тогда еще Казахской АССР, была принята в 1926 году. Основной закон закрепил форму правления, государственного устройства, политический режим, структуру органов государственной власти, исполнительно-распорядительных органов.

В следующей Конституции от 1937 года была установлена система органов суда и прокуратуры. Народные суды избирались гражданами районов на основе всеобщего, прямого и равного избирательного права при тайном голосовании, судопроизводство должно было вестись на казахском языке, а в районных с большинством других национальностей – на их языке. Так же были определены основные права и обязанности граждан: право на труд, на отдых, материальное обеспечение в старости, в случае болезни и потери трудоспособности, охрану здоровья, гарантии свободы слова, печати, собраний, митингов, уличных шествий и демонстраций, неприкосновенности личности, жилища, переписки граждан, право убежища иностранным гражданам.

Согласно следующей Конституции от 1978 года, вся власть принадлежала народу, который классово подразделялся на рабочих, крестьян и трудовую интеллигенцию. Основой экономической системы республики была объявлена государственная, кооперативно-колхозная и собственность профсоюзных и иных общественных организаций.

1993 год. Первая Конституция независимого Казахстана была принята на IX сессии Верховного Совета Казахстана XII созыва 28 января. Структурно она состояла из преамбулы, 4 разделов, 21 главы и 131 статьи. Конституция впитала многие правовые нормы, принятые с момента обретения Казахстаном государственного суверенитета: народный суверенитет, независимость государства, принцип разделения властей, признание казахского языка государственным, признание Президента главой государства, органов суда – Верховного, Конституционного и Высшего Арбитражного судов.

И, наконец, 1995 год. Действующая Конституция Республики Казахстан была принята на Всенародном референдуме 30 августа 1995 года. Этому предшествовала широчайшая дискуссия вокруг проекта Конституции. В общей сложности состоялось около 33 тысяч коллективных обсуждений

проекта, в которых приняли участие более 3 миллионов граждан.

2. Опыт Америки и Франции

При подготовке Конституции 1995 года Президент Н. Назарбаев изучал опыт зарубежных стран в области конституционного строительства. В результате Конституция 1995 года переняла опыт США в области построения и разделения ветвей государственной власти. Что касается правового статуса личности, наш основной Закон близок к французской Конституции.

ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ

Основные конституционные обязанности гражданина Казахстана четко прописаны в трех статьях Конституции. Их не много, всего семь. Но демократическое государство многого и не требует. Можете назвать свои обязанности, прямо вот так, навскидку?

Конституция Республики Казахстан возлагает на каждого гражданина следующие обязанности:

1. Обязанность соблюдать Конституцию РК и законодательство Республики Казахстан (ст. 34);

2. Обязанность уважать права, свободы, честь и достоинство других лиц (ст. 34);

3. Обязанность уважать государственные символы Республики (ст. 34);

4. Обязанность и долг платить законно установленные налоги, сборы и иные обязательные платежи (ст. 35);

5. Обязанность и долг защищать Республику Казахстан (ст. 36);

6. Обязанность заботиться о сохранении исторического и культурного наследия, беречь памятники истории и культуры (ст. 37);

7. Обязанность сохранять природу и бережно относиться к природным богатствам (ст. 38).

А теперь вспоминайте личные права и свободы, гарантированные Конституцией. Их больше чем обязанностей.

К личным (гражданским) правам и свободам относятся:

1. Право на жизнь (ст. 15 Конституции);

2. Право на личную свободу (ст. 16 Конституции);

3. Неприкосновенность достоинства человека (ст. 17 Конституции);

4. Право на неприкосновенность частной, личной, семейной жизни (ст. 18 Конституции);

5. Право определять и указывать или не указывать национальную, партийную и религиозную принадлежность (ст. 19 Конституции);

6. Свобода слова и творчества (ст. 20 Конституции);

7. Право на свободу передвижения и выбора места жительства (ст. 21 Конституции);

8. Свобода совести (ст. 22 Конституции);

9. Право на неприкосновенность жилища (ст. 25 Конституции).

Сыңсу – одна из почти забытых казахских народных традиций. В прошлом все девушки, выходя замуж, пели песню. Она называлась «сыңсу» – тихое пение (дословный перевод – всхлипывание) и занимала достойное место среди обрядовых песен. Ни одна казашка не имела права нарушить эту традицию. Кроме тех, кого украли (алып қашу), кто убежал с любимым вопреки воле родителей или той стороны, которая засватала невесту ранее и уплатила калым. Известно, что казахские девочки с детства слышали фразу «қыз жат жұрттық» (девочка принадлежит чужим). Она была придумана и повторялась, чтобы психологически подготовить их к будущей жизни. Подрастая, они понимали, что рано или поздно уйдут в другую семью и распрощаются с родным домом. В знаменитой песне «Балқадіша» есть слова, которые говорят о чувствах, возникающих при прощании родных с девушкой. Булаңдап асау тайдай жүрген басың, Боларсың қандай жарға, дүние-ай, жар Қадіша! Жила свободна ты, как веселый жеребенок, Чьей же будешь суженой ты, Қадіша!

СЫҢСУ – О ЧЕМ ПЕЛИ КАЗАХСКИЕ ДЕВУШКИ В СВОЕЙ ПРОЩАЛЬНОЙ ПЕСНЕ

ТЕКСТЫ НАРОДНЫХ ПЕСЕН

В народе сохранилось немало текстов песен сыңсу.

Атасы жақсы құл болмас,
Анасы жақсы күн болмас.
Оң жақтан кетіп барамын,
Қыз еркелеп ұл болмас.
Әуеден ұшқан бұлдырық,
Құбыладан болған ызғырық.
Жатқа кетіп барамын,
Жаратқан соң қыз кылып.
У хорошего отца сын не будет рабом,
Если мать хороша, то дочери служанкой не быть.
Ухожу из родного дома я,
Дочь сыном не будет никогда.

В небе птица летит, как я,
Но со стороны ветер холодный веет.
Чужому я бедная отдана,
Почему счастье девушки так быстро стареет?
Если девушку отдавали замуж мужчине, который был на-
мно старше, во время сыңсу она песней высказывала обиды.

Кайран ауылым қалады-ау,
Қарасам көзім талады-ау,
Әлпештеген ел-жұртым,
Жылай да жылай қалады-ау.
Бұлақтап жүрген заманым,
Білмей де қалдым өтерін.
Малға мені сатқандай
Мен жұрты ма жау ма едім.
Аул любимый машет рукой вдали,
Глаза смотреть устают, все остается в пыли.
Любившая меня родня
В слезах осталась навсегда.
Где время счастливое, как лето жеребенка,
Неведомо, что счастье покинет ребенка.
Разве ж я была врагом вам, родня,
Что за калым вы отдали чужому меня?
(Смысловой перевод стихов автора статьи)

ВОЗРОДИТЬ СЫҢСУ

В романе писателя Сабита Муканова «Промелькнувший метеор» описан такой случай. Богачу по имени Есенею приглянулась дочь менее зажиточного казаха и он решил взять красавицу Улпан в токал (младшей женой). Отец девушки не согласился.

Тогда умная Улпан, чтобы не допустить разорения отца, самостоятельно приняла решение выйти замуж за Есенею. На прощание Улпан поет сыңсу, в которой обещает, что отомстит Есенею за его жестокость. Сабит Муканов пишет, что свое обещание она выполнила.

В настоящий момент сыңсу – одна из почти забытых традиций, которую необходимо возродить, так как сегодняшняя молодежь в большинстве своем связывает свои судьбы по любви.

Сегодняшние свадебные тои заканчиваются, как и прежде, провадами невесты. Перед нею стелют широкую длинную белую ткань, олицетворяющую будущую светлую счастливую жизнь в новом доме. Уходя по белой дорожке, вдоль которой лежат цветы, казахские девушки плачут. В этот очень трепетный момент плачут и провожающие ее родственники.

Все это отголоски традиции, имеющей прекрасное поэтическое и духовное содержание. Было бы замечательно, если бы сегодняшние девушки, уходя в дом своего возлюбленного, пели сыңсу – прощальную песню, и благодарили родителей и родственников за все, что они сделали, чтобы она стала счастливой.

Тем самым невеста возвысила бы свою семью, свой род, свою фамилию и внесла лепту в духовное возрождение прекрасных казахских народных традиций.

любимых родителях, счастливых девичьих годах, проведенных в отчем доме, а также о печали от расставания с родными и близкими.

Исполняя прощальную песню, девушка горько рыдала даже в том случае, когда жених ей нравился.

Если она не проливала слезы, говорили, что она с удовольствием расстается со своими родными

В этот момент родственники невесты дарили ей ковры, халаты и украшения».

ТРАДИЦИЯ В ИСТОРИИ

Историк А. И. Левшин свидетельствует: «В некоторых частях Меньшой и Средней орд невесту в день свадьбы носят по аулу на ковре прощаться. В Большой орде она сама ходит прощается со всеми».

Такой этикетный штрих, когда девушку носили на ковре или белой кошме, символически возводил ее на высокий уровень: так проводилась инаугурация хана. Очевидно, такое действие имело магическую цель – стимулировать богатую жизнь в доме мужа.

Девушка снимала с головы знак вольности такия – тубетейку и надевала головной убор невесты – саукеле

Понятно, что при исполнении сыңсу и невесте, и всем родственникам приходится пережить сложные чувства, девушка без слез не может распрощаться с родными.

Казахи истари говорили «Өлең сөздің патшасы» («стих – это царь слова»). В степи каждый умел сочинять стихи. Поэтому от девушки ожидалось стихотворения собственного сочинения.

Гордые казахские девушки сами сочиняли прощальную песню и придумывали мелодию.

А кто не мог сочинить, обращались за помощью к акынам и заучивали текст наизусть. Повторение уже спетого текста не приветствовалось. Тому были свои причины. Сыңсу – это не просто песнопение, это своего рода послание, подытоживание жизни, оставшейся позади. Девушка благодарила родителей и родичей, пела о своих мечтах и надеждах на будущее. Кроме того, песней высказывали и обиды, например, за то, что выдают замуж за неровню за богатый калым.

ПРИЗЫВ К СМирЕНИЮ

Традиция сыңсу появилась неспроста, она подчеркивает, как сильно привязаны родители к детям, а дети к родителям. Нужно отметить мудрость казахского народа, породившую традицию, имеющую положительный психотерапевтический эффект. В основе сыңсу лежит эмоциональный разряд и призыв к смирению.

Девушку увозили в дом мужа не сразу. Перед тем как покинуть порог родного дома, она вместе со своим женихом входила в юрту и отец давал молодым бата – благословение.

Перед отъездом отец спрашивал дочь, чего она хочет. В ответ девушка могла попросить что угодно (например, скакун, дорогое украшение, золотые украшения или что-то из мебели). Ей ни в чем не отказывали.

Когда девушка прощается, кто-нибудь, обычно, как пишет ученый Халел Аргынбаев, пожилая женщина берет кусок отваренного мяса, баурсаки, соль или другую пищу, заранее обернутую в лоскуток ткани, и обводит 2-3 раза над головой девушки, чтобы күт (счастье) не покинуло дом вместе с ней.

СЫҢСУ НЕ ЕСТЬ ҚОШТАСУ

Исследователь казахских традиций, ученый Шайзада Тохтабаева, пишет: «За 2-3 дня до переезда в дом жениха невеста прощалась со своими родственниками в соответствии с обрядом «кызтанысу» (знакомство с девушкой).

Употребление этой лексемы объясняется боязнью слова «коштасу» (прощание), что могло повлечь физическое исчезновение невесты. Кроме того, ее использование можно объяснить и тем, что невеста, фактически перешедшая в другой род, «знакомится» теперь со своими новыми родственниками.

Девушка с подругами обходила всех родных, прощалась и пела обрядовую песню сыңсу, в которой повествовалось о

Обнаруженное в ВКО наследие «грифов, стерегущих золото», нуждается в защите

В Тарбагатайском районе Восточно-Казахстанской области, в урочище Елеке-Сазы, найдено захоронение одетого в украшенные золотом одежды молодого мужчины, который, как считают антропологи, старше знаменитого «золотого человека» из Иссыка на четыре столетия.

«ЗОЛОТОЙ ЮНОША»

Курган, о котором идет речь, – второе, чудом оставшееся не разграбленным погребение сакского периода после Иссыкского.

– В Восточно-Казахстанской области мы работаем третий сезон, – рассказывает руководитель археологической экспедиции, профессор Зайнолла Самашев. – Сегодня здесь обнаружено около трехсот древних курганов. Во многих из них успели хорошо поработать «черные» археологи. Поэтому мы спешим: пока они окончательно не растащили все из памятников, относящихся к раннему сакскому периоду, надо успеть их выявить, изучить и организовать надежную охрану

В этом году мы выбрали для полевого изучения некрупный курган, расположенный в Елеке-Сазы. Центральное погребение там было начисто разграблено – осталось лишь несколько фрагментов костей. Потеряв надежду найти что-нибудь стоящее и интересное, мы уже начали сворачивать работы, когда при контрольной зачистке сбоку обнаружили нетронутый скелет другого человека, а под камнями наземной конструкции погребения – парадное оружие и золотые украшения, выполненные с применением техники зерни, бронзовые зеркала и бляшки.

Если у иссыкского «золотого человека» костные останки были в основном потеряны (не было, в частности, черепа, поэтому до сих пор идут споры – женщина это или мужчина), то здесь сомнений не возникло: это полностью сохранившийся скелет молодого мужчины. Вырезав останки монолитом, мы вывезли их в Восточно-Казахстанский областной историко-краеведческий музей. Там с помощью антропологов из Института этнологии и антропологии имени Миклухо-Маклая РАН, приехавших в Восточный Казахстан для изучения костных останков в Берельских курганах (Катон-Карагайский район), провели первые комплексные исследования.

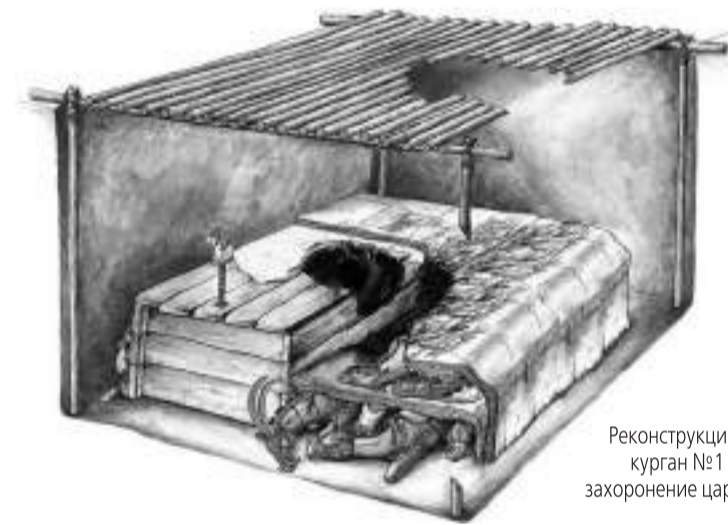
Пока мы относим захоронение юноши к VIII-VII веку до нашей эры, то есть он на четыре столетия старше иссыкского человека. Мы сразу обратили внимание на то, что артефакт подвергался бальзамированию: ключицы и кисти просверлены в процессе мумификации. Останки людей, подвергшихся этой процедуре, мы находили и раньше в местечке Берель, но этот юноша старше их, как минимум, на три-четыре века.

«ПРОКЛЯТИЕ» МУМИИ: ЛЕГЕНДА ИЛИ ФАКТ?

Обнаружение кургана с «золотым юношей» в Тарбагатайском районе ВКО, по словам Зайноллы Самашева, стало продолжением раскопок Берельских курганов, открытых им на казахстанском Алтае в конце 90-х годов прошлого века.

– Идея поехать на раскопки этих курганов возникла после того, как в российском Алтае в районах вечной мерзлоты и в Китае в пустыне Такла-Макан стали находить мумифицированные останки, – рассказывает археолог. – И меня осенило: а ведь такие же курганы есть и в Восточном Казахстане! В 1997 году поехал на разведку в местечко Берель, что в Катон-Карагайском районе, где выбрал для раскопок один из самых больших курганов.

Судя по обнаруженным в погребении предметам, здесь был похоронен царь, вождь племени, а рядом с ним – женщина и 13 лошадей. Все художественные изделия, найденные в кургане – от ювелирных украшений до конского

Реконструкция,
курган №11,
захоронение царя

снаряжения – сделаны из дерева, богато покрытого золотом.

Если опираться на письменные источники, то на территории современного казахского Алтая, простирающегося вплоть до Зайсанской котловины, обитали «племени грифов, стерегущих золото». Такое название дал им греческий путешественник и историк Аристей из города Проконнес. Сведения, изложенные им в путевых записках, использовал Геродот в своем фундаментальном четырехтомном труде «История».

Но вернемся к захоронению царя грифов. Сохранились роскошный парик, усы и борода мужчины. Тело его забальзамировано, но в результате неоднократного ограбления в древности и позже термобаланс был нарушен, вследствие чего мумия сильно испортилась. Зато лошадиные останки (все 13 животных, кстати, были рыжей масти) настолько хорошо сохранились, что по содержанию их желудков ученые определили даже состав флоры и время погребения.

– При раскопках часто возникают мистические слухи. Например, со вскрытием гробницы Тамерлана связывают начало Великой Отечественной войны, а со вскрытием кургана на плато Укок, где захоронена «алтайская царевна», – природные катаклизмы на Алтае в середине 1990-х. Вам не приходилось сталкиваться с этим?

– Слухам вокруг археологии, будоражащим общественное мнение, верить нельзя ни в коем случае,

иначе мы скатимся в средневековье. Дело в том, что археологические памятники – это единственные источники информации по древней и раннесредневековой истории.

Письменные источники в те времена либо отсутствовали вовсе, либо их было очень мало. Если и бывают совпадения, связанные с археологическими раскопками, то случайные.

Исследования погребений, разумеется, не дают исчерпывающих ответов на все вопросы. Это можно сделать только при совокупном подходе к археологическим источникам, к которым, кроме курганов, относятся поселения, города, древние рудники и шахты, наскальные рисунки, каменные скульптуры, храмовые комплексы и многое другое. Что касается погребальных памятников, то из них извлекаются вещи, которыми пользовались наши предки.

По ним можно составить пред-

ставление об обрядах захоронения, об исповедуемой религии, о существовавшей тогда мифологии. Раньше, например, при проведении археологических исследований мало внимания обращали на костные останки, ограничиваясь лишь определением пола и возраста погребенных. Но теперь по ним можно определить пищевой рацион наших предков, узнать о болезнях, климатических условиях, в которых они жили, и даже о характере.

Например, вождю «грифов, стерегущих золото» на момент смерти было лет 30-35. Предположительно он скончался во время операции по трепанации черепа, когда древние лекари пытались извлечь из его головы кусочки костей и сгустки крови после смертельного ранения, полученного в бою.

КРАЖА АРТЕФАКТА

Территория Восточного Казахстана – это зона, где происходили очень важные культурно-исторические процессы. Богатство недр региона, по мнению археологов, еще в бронзовом веке способствовало быстрому развитию горного дела и металлургии, постоянным коммуникациям с внешним миром, процессам обмена и торговли, ну и, конечно, совершенствованию технологии ремесленного производства.

– Однако ограничиваться только территорией этого края и даже Казахстана в целом при поисках следов наших предков не следует, – считает Зайнолла Самашев. – Везде, где есть возможность, нужно организовывать совместные экспедиции. Сейчас казахстанские археологи договариваются с зарубежными коллегами о совместных исследованиях.

К примеру, на территории Монголии началось изучение памятников древнетюркской эпохи. Это очень важно для реконструкции нашей истории. Там же открыт подземный мавзолей тюркского правителя VII века. Именно открыт: об этом захоронении ученые, работавшие в составе казахстанско-монгольской экспедиции, знали давно, но вскрыть древний курган решились только летом 2011 года.

Как рассказывал участник экспедиции, казахстанский археолог Каржаубай Сарткожаулы, проведя сравнительный анализ разных методов, казахские и монгольские специалисты с великой осторожностью приступили к раскопкам. Неглубокий подкоп начали делать за 42 метра до места расположения кургана. Вскоре был обнаружен первый культурный слой – штукатурка.

Когда его убрали, появился коридор, ведущий в мавзолей.

Здесь обнаружили боковые камеры-ниши с великолепно сохранившимися деревянными дверьми, запирающимися на бронзовые замки. Ключ лежал внутри камеры, и, что удивительно, он до сих пор действует, то есть легко отпирает двери.

Попав в мавзолей, ученые ахнули – они оказались в настоящем дворце! Помимо деревянного престола, коробки с прахом сожженного человека и настенной монументальной живописи площадью в 120 квадратных метров, их глазам предстали около сотни терракотовых (глиняных) и деревянных фигурок людей и животных, шесть стягов на флагштоках и примерно три килограмма изделий из чистого золота – искусно сделанная корона, браслеты, кольца, а также несколько тысяч монет, датированных VII веком: византийских, согдийских, древнетюркских.

– Каким же образом это богатство (особенно золото) осталось вне внимания «черных археологов»?

– По словам Каржаубая Сарткожаулы, в буддистской Монголии их просто нет. Согласно местным традициям, раскапывать курганы и рубить деревья считается величайшим грехом, и любые попытки сделать это сурово караются. Поэтому там не разграблен ни один древний курган.

Для курганов не имеет значения, чье это захоронение – их собственных предков, тюрков или китайцев. Любой памятник для них священен. Когда в 1891 году Василий Радлов, выдающийся российский востоковед-тюрколог, попытался увезти из Орду-балька, первой столицы тюркского мира, отколовшийся фрагмент каменного памятника, местные жители пригрозили убить его, и тогда великий ученый под покровом ночи просто украл осколок дорогого его сердцу артефакта.

Но вернусь к дорогим моему сердцу Берельским курганам. Все раскопанные погребения будут восстанавливаться: они станут такими, какими были 2,5 тысячи лет назад. На месте их расположения сейчас создан государственный историко-культурный музей-заповедник Берель. Мы рассчитываем на то, что он станет ключевым объектом для развития и науки, и культуры, и туризма, а также местом патриотического воспитания молодежи. У нас есть даже планы превратить Берельский комплекс в центр международной алтаистики.

Біз қашан да туған жеріне, халқына өмір бойы қызмет еткен, қызмет етіп келе жатқан тұлғаларға құрметпен қараймыз. Өйткені, ондай азаматтардың атқарып жүрген келелі істері елінің жарқын келешегіне бағытталған. Бұл орайда замандастары құрметтейтін, қоғам жақсы танитын сондай ардақты азаматтардың бірі — Дәурен Сатыбалдыұлы туралы сөз қозғасақ дейміз. Ол ұлт ұлына керекті қасиеттердің барлығын бойына жиған және соларды нақты ісімен көрсетіп жүрген азамат. Қайраткерлік пен намыс. Ар мен адалдық. Әділдік пен әділеттілік. Шыншылдық пен шынайылық. Міне, осы құндылықтарды күллі өміріне темірқазық етіп алған тұлға қай істе де Қазақ елінің жарқын болашағын ойлап, кез-келген мәселеге ұлттық мүдде тұрғысынан қарайды.

Дәурен ағаның ана тіліне деген жанашырлығын ерекше айтсақ болады. Туған тілінді білу бар да, ана тіліннің өркен жаюына, тұғырының биік болуына білім-білігінді салып қызмет ету бар. Мемлекеттік тіл — тұтас ұлттың, күллі республиканың аумағын қамтитын кешенді мәселе болғандықтан, оның бір жүйеге түсіп, қалыптасып кетуі де оңай дүние емес екені мәлім. Өткен шақтарға көз жүгіртсек, қазақ тілінің жанашырлары заң болсын, бағдарлама болсын ондағы жазылған, айтылған әрбір сөзге келешекті бағдарлай отырып зер салды. Келіспеген тұстары болса, тұзету енгізіп, өзіндік көзқарасын ашық әрі айқын білдірді. Мәселен, 1997 жылы Дәурен Сатыбалдыұлының Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы заңның балама нұсқасын дайындағаны тілге деген жанашырлықтан туындаған шынайы перзенттік ниеті, патриоттық, азаматтық ұстанымы деп түсінуге болады.

Сол заң жобасының балама нұсқасындағы айтылған мәселелердің өзектілігі бірден аңғарылады. Мәселен, кіріспе мәтіндегі мына бір жолдарға назар аударсақ: «Егер қазақтың тілін өз дәрежесінде, шын мәніндегі мемлекеттік мәртебесі бар тіл ретінде қабылдасақ, онда оны неге елдің рәміздерінің біріне жатқызбасқа? Қазіргі кезде «қазақпын» деген қазақтардың белгілі бір бөлігі қазақ тілін ана тілі ретінде қанағаттанарлық деңгейде білмейтіні анық. Қазақ тілін меңгеру деңгейіне байланысты олардың бір бөлігі үшін қазақ тілі ана тілі ретінде өлі, жоқ тіл болса, ал екінші бір бөлігі үшін шалажансар болса, енді бір бөлігі үшін ол тіл, бар тіл болып саналатыны белгілі». Осы ойлардың ортаға салынғанына біршама жылдар өтсе де, көкейкестілігі әлі де өз күшін жойған жоқ. Тіл мәселесі халықтың өзегі, рухани бастауларының түп негізі болғандықтан кейіпкерім мұны ұлтының ұлы жауһарларына жатқызып, тот бастырмай, жарқырата көрсету мақсатын ұстанып, құр сөзбен емес, нақты іс жүзінде асытындай шаруаларды қолға алғаны белгілі. Иә, бірі орындалар, бірі тіпті ойдағыдай да бола бермес, бірақ бағдар айқын — ол қайтсек тәй-тәй басқан тәуелсіз мемлекетіміздің абыройын асырып, айбынын күшейту. Бүгінде дамудың даңғыл жолына түскен Тәуелсіз Қазақ елін қарыштап дамыған әлемнің өзге елдерімен терезесін тең етуге күш салу. Барша рухани құндылықтарды тәуелсіз сана тұрғысынан қайыра бір шолып шығып, олқылықтары болса, орнын толықтыруға, қисықты түзеуге, түнекке жарық түсіруге күш салу еді. Қай кезде де осындай келелі шаруалардың басы-қасынан табылып, ұлттық мүдде жолында жан дүниесін мәңгілік мұраттармен астастырып жүрген Дәурен Сатыбалдыұлы қоғам қайраткері ретінде күні бүгінге дейін талмай еңбек етіп келеді.

Дәурен аға Тәуелсіздік тұғырының нығая түсуіне, қоғамдағы қарапайым халықты алаңдатқан мәселелердің оңды шешілуіне азаматтық зор үлес қосқанын айту парыз. Ол әрбір жасаған ісін байыппен бағдарлап, халықтың мұң-мұқтажымен сабақтастып жатқан сан түрлі күрделі сауалдардың бәріне ақыл-парасат, әділдік тұрғысынан жауап іздеп, сол дәрежеден шешілгенін қалайды. Егемен ел ретінде еңсемізді тіктеуге,

алғашқы қалыптасу кезеңдерін басынан кешіп жатқан кез-келген елде түзетілуі керек мәселелер аз болмаған. Мемлекет тарапынан бірде ескеріліп, бірде ескерілмей, кейбір жағдайда тиісті мән берілмей, қордаланып тұрған мәселелерге белсенді араласып, батыл үн ката білді. Бұл тұрғыда үндеу жариялап, Ашық хат жазып, көпшілікпен бірге тынымсыз әрекеттің арқасында халықтың қадау-қадау мәселелерін бір жүйеге келтіруге үлес қосқандардың алдыңғы сапында осы азамат жүргенін бүгінде біреу білсе, біреу білмес. Ол ұлт жанашыры ретінде өзін ешуақытта жарнамалаған емес. Әлі күнге дейін сол қарапайым болмысынан танған жоқ. Дәурен ағаны жаратылысынан қоғамшыл, елшіл, мемлекетшіл тұлға болып өмірге келді ме деймін. Өйткені, әрбір адам ғұмырының бар асыл уақытын мұндай жолға арнай алмасы анық. Ол үшін ақы да талап етпей, мемлекеттен ештеңе де сұрамай, еліме, жұртыма болсын деген ұстанымды жүзеге асырып келе жатқан жаны ізгі жан. Қайраткер азаматтың «Стандарт-модель немесе егеменді мемлекет қалыптастырудың негізгі идеясы», «Ауылға араша» және т.б. жобалары жеке мақалаларға арқау боларлық тақырыптар екенін де айта кеткеніміз жөн.

Біз әйгілі жырау Қарабайлы Қазтуғанды көрген жоқпыз. Ортадан аласалау бойы бар, қимылы ширақ, ісіне мығым, сөзі мұрдың оғындай, қайраткерлігі бір басынан асып түсетін тұлғаны қара бойлы Қазтуғанның бүгінгі замандағы бейнесіне ұқсатқым келіп тұрады. Қазтуған бабамыз өз уақытында «Қайран менің Еділім», «Мен салмадым, сен салдың», «Қайырлы болсын сіздерге», «Менен қалған мынау Еділ жұрт» деп ел мен жер тағдыры туралы тебірене толғады. Ел мүддесін қашан да жоғары қойып, сол жолда табанды еңбек етіп келе жатқан азаматтардың бірі — Дәурен Сатыбалдыұлы десек артық айтпағандық болар.

Кенес Одағы күйреп, Қазақстан өз Тәуелсіздігін алғаннан кейін қоғамдағы құндылықтар қайта қарама бастады. Ендігі кезекте Кенес одағы тұсында санамызға сіңіп, жүрегімізге ұялап, ойымызда бекіген құндылықтармен өмір сүру жарамайтын болды. Серпілетін, алға қарай нық қадаммен жылжитын кез туды. Демек ел де, қоғам да жаңғыру керек. Жаңғыру жолына түсу керек. Сол 1990 жылдардың басында қазақтың дербестігі мен азаттығына, жерінің тұтастығына қауіп төндірген ақпараттық шабуылдар да болмай қалған жоқ. Осы бір кездерде Дәурен Сатыбалдыұлы қазақтың

ұлттық өркендеу орталығы 1992 жылдың 11-қаңтарында «Жаңғыру» ұйымын құрды. Ұйымның мақсаты, аты айтып тұрғандай, қазақ ұлтын өркендетіп, жаңғырту еді. Бұл бағытта атқарылар шаруа шаш етектен ескені айтпаса да түсінікті. Ең бастылары — ұлттық ерекшелігімізді сақтай отырып, салт-дәстүрімізді кейінгі өскелең ұрпаққа аманат ету болатын.

Бұл айтуға оңай шаруа болғанымен, орындауға келгенде ыждаһатталықты, қайтпас қайсарлықты, намыс отына шығарылған жігерлілікті, қажыр-қайратты талап ететін жұмыстар еді. Бұл әрине екінің бірінің қолынан келе бермесі де белгілі.

Сол сәтте ол былай деп тебірене сөз сөйледі: «Орталықтың үстемдігінен құтылып, ақсарбас қой атап та жатырмыз. Ал енді алдымызда талантты да, дарынды қазақ халқының күш-қуатына ерік-жігерін бір арнаға бағыттау міндеті тұр. «Қазақсымақтар» әлі де тілін бұрап сөйлеп, арамызда көбейіп бара жатқаны жаныңа батады. Әйтеуір, жан сауғалаудың кебін киіп біз де бір ел болып, «өз тірлігімізді өзіміз жасамасак бол-

болмас. Кезінде Алматы қаласында өткен топырақтанушылардың симпозиумына қатысқан ресейлік әріптесі В.И.Рослякова Қазақ топырақтану саласындағы ғылыми еңбегіне жоғары баға беріп, Нобель сыйлығына лайық ғылыми жаңалық деп бағалағаны қазақ баласының биік өресін ғана емес, дарындылығы мен таланттылығын да байқатты. Әрине, Дәурен Сатыбалдыұлы ғұмыр бойы тек топырақтану мәселесімен айналысып жүре берсе де болар еді. Онда бәлкім, тіпті Нобель сыйлығына да қолы жетер ме еді. Бірақ ол кісінің бойындағы қоғамның шаруаларынан тыс қала алмайтын, ой мен көзқарасының сергектігі, санасының ашықтығы, намыстылығы, қайраты мен жігері, ұлттың есесі кетіп бара жатқан тұста үйінде шыдап жата алмайтын азаматтық белсенділігі саяси-қоғамдық жұмыстардың бел ортасына алып келді. Ғылымға беретін қуатын, күш-қайратын, басында шоғырланған өмірмен идеялар мен ойлы тұжырымдарын ұлт жолына, халқымыздың баянды болашағына арнады. Менің ойымша, Дәурен Сатыбалдыұлы

ҚАЗАҚ ДЕП СОҚҚАН ЖҮРЕГІ

мас» деген мақсатпен халқымыздың игілігі үшін қызмет ететін «Жаңғыру» атты ұлттық орталығын құрып отырмыз. «Жаңғыру» саяси ұйым емес. Өзінің аты айтып тұрғандай ол ұлттық өрлеу, өркендеу жолдарын қарастырып, ұмыт бола бастаған барлық дерлік игі дәстүрлерді қайта жаңғыртуға күш салады» деген болатын. Ұйым құрылған кезден бастап талай өзекті мәселелерді шешуге бағытталған кешенді істердің басы-қасында болды. Әлеуметтік-экономикалық, мәдени-рухани салаларда түйткілдер көп еді. Ұйым ұлттық өркендеу, өрлеуді негізге ала отырып, жүйелі де нәтижелі жұмыстарды атқара білді. Алматыдағы қазақ мектептерінің көптеп ашылуына, Павлодар қаласындағы Ермак ескерткішінің, сондай-ақ Алматы қаласындағы Держинский ескерткішінің алынуына, Семей полигонының экологиялық зардаптарын азайтуға, «Шаңырақ» ауданының құрылуына, сөйтіп баспанасыз жүрген қазақтар мәселесінің оң шешім табуына зор үлес қосты.

«Қыз сыны», «Жігіт сұлтаны», «Келін сыны» тағы басқа да этнографиялық байқауларды өткізуді қолға алып, сол арқылы ұлттық құндылықтарды насихаттады. Өз кезегінде аталмыш байқаулар ұлттық салт-дәстүрімізді көздің қарашығындай сақтауға өзінің зор септігін тигізді.

Сонымен қатар, мұндай шараларды мектептегі, жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмыстарына енгізуге мән берді. Ал бұл ұлттық рухы мықты ұрпақ тәрбиелеуге жол ашты.

Кезінде «ов»-тың орнына неге «ұлы» мен «тегі» демеске деген мәселе көтеріп, «Қапы қалма, ағайын!», «Мұндай батыр аналар көп қалған жоқ», «Қара қылды қақ жарса», «Өз елімізде өгейсімейік», «Өзі тоймағанның саркыты басты ауыртады» және т.б. қоғамдағы өзекті тақырыптарға қалам сілтеп, сұхбаттар берді. Ойын ашық айтып, әрдайым пайымды пікірлерін ортаға салып жүрді.

«Жақсының жақсылығын айт нұры тасысын» демекші, көкірек көзі ояу, бойын ұлт намысы кернеген, ел мүддесін бәрінен биік әрі жоғары қоятын қарымды қайраткердің болмыс-бітімі, жаратылысы туған жерінен нәр алып, тектілердің көзін көріп, тәлімін бойына сіңіргендігінен болса керек. Жастайынан білім мен ғылымға құмар болған ол ер жетіп, жоғары оқу орнына түскен соң ұзақ жылдар топырақтану ғылымын зерттеп, осы саланың білікті де білгір маманы атанды. Бұл орайда мына бір мәселені айтпай кетпеуге

қазақ деп ұйқыға кетіп, қазақ деп оянатын сияқты. Әрбір атқарған ісінен, қолға алған жоба-жоспарларынан ата-бабаларымыздың жолы мен мұңдалайды. Саликалы еңгімесін айтып, зерделілігімен тәнті етеді. Қарапайым ғана болмыс иесі бір қарағанда баяу жылжып аққан бұлақ сияқты. Екінші бір қарағанда ел намысы, жұрт қамы деп күркіреген күндей, буырқанып-тасыған өзендей болып шыға келеді.

Өзі бір еңгімесінде: «Біз қазір тек экономикалық мәселеге көбірек мән беріп кеттік те, ұлтымыздың ең басты құндылығы — рухани құндылықтарымызды ұмыта бастадық. Ұлттық тәрбиеден алыстап, Батыстың болмысына көбірек көңіл аударып кеттік. Ұлттық тәрбиені қолға алмасақ, ұлттық құндылығымыздан айырыламыз» дегені бар. Шынтуайтына келгенде, ол кісінің бойындағы елдік мәселелерге бейжай қарай алмайтын рухани сергектігі көзге ап-айқын көрініп тұрады. Қашан көрсен қолтығына қағаздарын, жазған-сызған дүниелерін қысып алып жүргені.. Кітапханадан шықпай, ойдың шалқары мен теңізінде асылдары мен маржандарын іздеп шарқ ұрса, енді бірде мұрағаттарда отырып тарихи құжаттармен жұмыс істейді. Замандастарының ерекше құрметіне бөленген тұлға қайтсек ел боламыз деген мақсат жолында келеді.

Дәурен аға ұлт шаруасының басы-қасында жүріп, талай келелі істі тәмамдап, сонына дейін жеткізіп, одан кейін жаңа міндет-мақсаттарға бірден ойысып, сан-салалы сипаты бар, қарасаң көз ауқымын жетпейтін дүниелерге батыл араласты. Жасқанып, ығып қалған кезі болған жоқ.

Қысқасы, қазақтың қара шалы тындырған, тындырып келе жатқан бел-белесті жұмыстар аз емес. Олардың барлығын бір мақаланың көлемінде қозғап, жазу мақсатын ұстанғанымыз жоқ. Тек ол кісі туралы көңілге тұйған ойды, көкейге қонақтаған пікірді ғана ақтардық. Әйтпесе, кейіпкеріміздің тағдыр-талайы, мәнді де мағыналы ғұмырбаяны қоғамдық ғылымға келетін кейінгі жас толқынның диссертациялық зерттеу еңбегіне айналарына күмән жоқ. Мұндай азаматтардың елдік жолда атқарған өнегелі істері міндетті түрде зерттелуі керек деп білеміз. Бүгінгі өскелең ұрпақ осындай жандардан үлгі ала білсе еліміздің ертені жарқын болары анық.

■ ӨНЕР

Бекжан ТҰРЫС:

ӨМІР ЕСТЕЛІГІМЕН ҚЫМБАТ

...Қарияның дауысын салып Салиха апайға хабарласқаным Әнуар ағамға қатты ұнап қалды, білем, енді ол кісі Уайыс ағамға хабарласу керектігін айтып, «жөн сілтесін». Бұл жолы – ауылдан келген «кемпірімін». Мұндайда ауылымдағы шешелерімнің аты аузыма оңай ілінетін. Нөмірді теріп, ар жақтан тұтқаның көтерілгенін күтіп тұрмын. Шолпан апай сәлемімді құлықсыз алды. Уайыс ағам үйде жоқ көрінеді.

– Келін, айналайын, ауылдағы Сапихан апамның мен. Әлгі осында оқитын жүгермек оқудан шығып қалып, соған келдім. Уайыс қарағым «глипонның» нөмірін өзі беріп, көмектесетінін де айтқан соң, сонау жақтан осында кеп... Вокзалда тұрмын.

– Барлығына Уайыс жүгіреді деп ойлайсыздар... Баланың үйіне бармайсыз ба? – деп салды ол.

Шолпан апайдың ренжитін жөні бар. Сол жылдары Уайыс, Құман, Мейірман ағаларым Алматының «паспорты» болатын. Біреуіміздің танысымыз милицияға түсіп қалса да, ауылдағы біреудің баласы оқудан қуылса да, енді біріміздің жерлесіміз емтиханнан құласа да, ағаларды

– Сіз ешқайда кетіп қалмай, сол жерде күтіңіз, апа! – деген Шолпан апайға ешқайда кетпей күтетінімді айтып, телефонды қойғаным сол, ағаларымның «ха-ха-халаған», «хи-хи-хилаған» дауысы кетті дейсің ғимаратты жаңғыртып. Әбден күлдік.

Артынша Уайыс ағамның үйіне қоңырау шалдым. Бірақ тұтқаны сол күйі ешкім көтермеді...

Театрдағы лифтінің қасында кішкентай қуыс деуге де, алаңқай деуге де келмейтін шағын жер бар. Әнуар ағам сонда тұр екен. Амандасып, қал сұрасып жатырмын. Маған риза кейіппен қарайды. Енді ше, Салиха апайдың «құдаларға» деп асқан етін жеп, әріптес достар арқа-жарқа бо-

сүйрейтін едік. Осы ағаларымның араласуымен, әйтеуір, кез келген келеңсіздік оңтайланып реттеле кететін. Шолпан апайдың жақтырыңқырамай тұрғаны да содан.

– Ол жүгермек оқудан шығып қалды ғой. Құдай-ай, 80-нен асқанда елдің алдында жүрген азаматқа сеніп үлкен қалаға қайдан ғана келіп едім, енді қайда барам? Барар жер, басар тауым да жоқ, құдай-ай... Оны да қойшы, өздеріне деп, ана баланың мұғалімдеріне деп екі ірі қараның етін қапқа сап әкелген едім, оны қайттым, – деп, шынымен, кәдімгідей жыладым.

Көз жасым «араласып» діріл қосылған дауысым жүрегім жібінті ме, әлде етті ауызға алған соң ойы өзгерді ме, Шолпан апай да бағанағыдай емес, тұтқаны қоюға асықпай, сөйлесетін ынғай танытты. Мұнысын сезген мен жыламсыраған үнімді үдете түстім.

– Тұра тұрыңызшы... Қай вокзалда тұр едіңіз? – деп сұрады ол.

– Қайдан білем, шырағым! Пойыздан түскенім осы...

– Қасыңыздағы біреулерден сұрасаңызшы, – дегені сол тағы да сол Жарқын ағаны қасыма шақыра сап, жағдайымды «түсіндірген» болып жатырмын. Тұтқаны қайтадан қолыма ұстатқанша асыққан ол күлкіден булығып әрең тұр.

лып, әңгімелесіп қайтты ғой күні кеше. Бір кезде... Уайыс ағамның төбесі көрінді. Қабағы салыңқы, дұрыс ұйықтамаған секілді. Масқара-а-а! Кеше әзілдеуін әзілдеп үйіне қоңырау шалғаныммен, артынан ескертуді есімнен шығарыппын ғой. Звондауын звондағам, бірақ үйінде болмаған сынайлы, қоңырауға ешкім жауап бермеген. Қап! Енді қайттім! Әнуар ағам «ештене айтпаңызшы» дегендей ымдап үлгердім. Әдеттегідей амандық-саулық сұрасып жөнімізбен кеттік.

– Ай, Бекжан, ана ағаң әбден уайымдапты. Сонау I вокзалға барып Сапихан апасын іздеп сандалыпты. Шолпан дұрыс түсінбеген болар деп «Алматы-II» вокзалына, одан «Сайран» автовокзалына барып табанын тұздырыпты күні бойы. Екі күннен бері дұрыс ұйықтамаған екен тіпті. Шолпанмен де сөзге келіп қалған көрінеді, – деді сәлден кейін Әнуар ағам кезіккенде.

– Ойбай, аға, мен екенімді айтпаңызшы. Ренжітіп алатын болдым ғой, – деп енді мен алаңдайын.

– Айтпаймын, – деді Әнуар ағам. – Бірақ көріп тұрсың ғой, Уайыс ағамның көңіл күйі жоқ, бар бірдене алып келмесең болмайды, ауызбастырық бер маған, – деуді де ұмытпады.

Айтқанын орындап, сұрағанын әкеп бердім. Арада бірер апта өтті. Уайыс ағамның жайын Әнуар ағамнан біліп жүрдім.

– Бір апта болды дұрыс ұйықтамағаным. Сапихан деген апаны есіме түк түсіре алмадым. Екі вокзалды да шарлап шықтым сол күні. Үйге кеп Шолпанмен ренжістім. Тіпті потрульдік тәртіп сақшыларына да кіріп, жағдайды түсіндіріп айттым. Мені іздеп жүрген апа табылса, хабарлауларың өтініп адресімді қалдырдым. Ауылда болғанда қызды-қыздымен біреуге уәде берген болып тұрмын ғой, әйтпесе, сонау жақтан адам маған сеніп келе ме? Енді елге қай бетіммен барам? – депті Уайыс ағам.

«Кең болсаң, кем болмайсың», – деп қолында барды шашып жүретін әкеді ағамның алдында бұрынғы қысылғаным қысылған ба, мұны естігенде өзім қиналдым енді. Сапихан «екенімді» айтып мойындайын десем, қорқам тағы. Сөйтіп, біраз күн өткен...

Мұхтар Әуезовтің «Қилы заманында» Уайыс ағам – Ұзақ батырды, мен Жанабайды ойнайтын едік. Қойылымның алдындағы ағам алдымнан шығып:

– Қал қалай-ей? – деді. Байқаймын көңіл күйі жақсы.

– Жақсы аға, – деп жауап беріп, жанымнан өтіп бара жатқан Уайыс ағамға, не түлен түрткенін білмеймін, Сапиханның дауысына салып:

– Әй, айналайын Уайыс, етіңді алып кетпейсің бе? – дегенім сол...

Уайыс ағам артына бүкіл денесімен бұрыла қарады. Демде өні бұзылып:

– Әй, енеңді! – деп бір боқтап алды да, тез басып жүріп кетті. Ашуланғанын да, ренжігенін де бірден сездім.

– Ағатай, кешіріңізші! Тоқтаныңызшы! – деп артынан еріп келе жатқанымды Әнуар ағам да көріп, не болғанын түсіне қойды да, бізге ілесті. Уайыс ағам қайырылмаған күйі бөлмесіне кіріп, есігін ішінен іліп алды. Жалынғанымға құлақ аспады. Өкпеленіші орынды. Ішім алай-дүлей болып аңыртылып тұрғанымда Әнуар ағам енді коньякқа жұмсасын.

– Звондатқызатын – өзіңіз, ауызбастырық сұрап, енді коньякқа жұмсап, – деп бұркылдаған күйі айтқанын тағы орындадым. Жақсы көріп сыйлағаннан да ағалардың айтқанын екі етпеуші едім. Жалпы, сол уақыттарда үлкен мен кішінің арасындағы сыйластықтың жасандылығы жоқ еді, үлкеннің айтқаны табиғи түрде орындалып жататын. Ешқандай есеп болмаушы еді арада...

Артынан Уайыс ағам осыны рақаттанып өзіме талай айтып беріп еді. «Әй, енеңді!» – деп кейде ашуға ерік беріп, кейде еркелетіп өзімсінетін кеңпейіл ағалардың орны бөлек еді. Сол ағаларымның бәрі бақилық болды. Ендігі жерде осы оқиғаның көзі тірі куәсі – «класта» деп әзілдеп, не ұйымдастырса да қалдырмай шақырып жүретін Асқар Наймантаев құрдасым мен Жоламан Әмір ағам аман болсын!

«Қазақ үні»

Меншік иесі:
«Қазақ үні» ЖШС
ҚАЗАҚ ҮНІ
Президент –
Редакторлар кеңесінің төрағасы –
Қазыбек ИСА

Бас редактор – Құлтөлеу МҰҚАШ

Бас редактордың бірінші орынбасары –
Зейнолла АБАЖАНБас редактордың орынбасары –
Азамат ТАСҚАРАҰЛЫ

Жауапты хатшы – Гүлмира САДЫҚ

Бөлім редакторлары:

Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)

Нұрлан ӘБДІБЕК (қоғам)

Айнұр АХМЕТ (мәдениет)

Нұржан АСАН (көркемдеуші)

АЙМАҚТАҒЫ ТІЛШІЛЕР:**Астана тілшілер қосыны:**

Азамат ТАСҚАРАҰЛЫ

(8-702-931-89-86)

Ақмола облысы:

Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

Арқалық қаласы:

Нұрсұлтан НҰРМАН

(8-702-688-84-87)

Алматы облысы:

Айтқын БҮЛҒАҚ (8-702-239-62-99)

Мәди ИСЛАМ (8-775-119-12-13)

Мырзағали НҰРСЕЙІТ (8-701-771-6496)

Қанат БИЖАНСАЛ (8-775-323-0850)

Батыс Қазақстан облысы:

Қажымұқан ҒАБДОЛЛА

(8-701-111-61-05)

Жезқазған қаласы:

Жанат АСАНҚАЛИ

(8-702-384-12-00, 8-707-261-20-98)

Сәтбаев қаласы:

Абдолла ДАСТАН

(8-(71063) 7-20-97, 8-777-302-46-79)

Қарағанды облысы:

Ахметқали ХАЛЕНОВ (8-701-450-30-18)

Қостанай облысы:

Төлен РАМАЗАНҰЛЫ (8-701-174-06-70)

Семей қаласы:

Рахат АЛТАЙ

(8-775-998-15-39)

Маңғыстау облысы:

Сағындық РЗАХМЕТ (8-775-379-84-88)

Түркістан облысы:

Әбдіғәппар АЙДАР

(8-702-475-75-66, 8-771-390-73-75)

Асылхан ӘЛІ (8-701-626-88-32)

Түркістан қаласы:

Әтіргүл ТӘШИМ (8-702-489-47-23)

Атқарушы директор –**Әзірет ЖАРЫЛҚАСЫН****Тарату бөлімі:****Алматыда:**

Асхат ТЕЗЕКБАЕВ

(8-701-499-27-80); (8-777-115-13-49)

Астанада:

Айтқали ТАБЫС

(8-705-266-38-82; 8-707-751-95-40)

Шымкентте:

Мүтән ИСМАЙЫЛ (8-701-692-1340),

Астанада «Алты Алаш» (87015728847)

дүңгіршіктерінде сатылады

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат**министрлігінде 19.12.2012 жылы тіркелген.****Күәлік №13976-Г (Алғашқы күәлік****№1270-Г, 01.08.2000 жыл).**

Автордың пікірі мен редакция көзқа-

расы сәйкес келе бермейтінін ескертеміз.

Қолжазбалар өңделеді және қайта-

рылмайды.

Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап

береді.

Газеттен көшіріліп басылса, сілтеме жа-

салуды шарт.

Газетте «Қазақпараттың» материалдары

пайдаланылды.

Газет «Қазақ үні» компьютер

орталығында беттелді

АЙЛЫҚ ТАРАЛЫМЫ – 60 000**ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380****Редакцияның мекен-жайы:**

050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3

ықшамауданы, К.Сейітов көшесі, 11 үй

Байланыс телефоны:

8 (727) 398-57-31

E-mail: qazaquni2000@gmail.com**www.qazaquni.kz****Кезекші редактор –****Дастан ЕЛДЕС**

ТОО «Қазақ үні»

БИН 000540006784

ИИК KZ50856000000385541

АГФ АО «БанкЦентрКредит»

г. Алматы, БИК КСБВКЗХ, Кбе 17

Газет «Алматы-Болашақ» баспаханасында

басылды. Алматы қ., С.Мұқанов к., 223 б.

Көлемі: 6 баспа табақ

Ⓐ – материалдың жариялану ақысы төленген